

<https://kujhs.uokirkuk.edu.iq/>

Terrorism and its methods are among the latest tools used to bring down societies. The causes of terrorism can be traced to various factors that push people toward cruelty, violence, creating problems, and the emergence of chaos. This, in turn, leads to resistance fronts from governments and defense fronts from the people demanding their rights.

تاريخ القبول 2024-10-28

تاريخ التعديل 2024-10-11

تاريخ الارسال 2024-09-20

Zozan sadq saeed- Assistan Prifessor-Collrge of Basic Educatimn

In the novel *The Gate of the World* by Sabri Silivani, the author explores how the narrative gradually shifts from recounting the life events of the protagonist, Sevdin, beginning with the Kurdish revolutions in the 1980s, to the rise of ISIS as the latest iteration of terrorist organizations following in the footsteps of Al-Qaeda and the Muslim Brotherhood. ISIS is a hybrid of these extremist organizations, both in religion and behavior.

The novelist employs the technique of polyphony, or multiple narrators, where each narrator recounts a different period of the Kurdish revolutions, the complex events, and the wars Iraq has experienced, including the Iran-Iraq war, the events of 2003, and the regime change. Following these events, the conditions deteriorated across the Arab world, leading to the emergence of the Arab Spring, which was part of a larger international project by some countries, including the U.S., the U.K., France, and Germany, aimed at controlling Islamic religious thought, especially after the events of September 11, and seizing the wealth of resource-rich countries like Libya and Iraq. Through this strategy, they were able to sow discord between the Sunni and Shia sects, whose boundaries stretch from Iran to Lebanon, potentially weakening Iran and Hezbollah. By doing this, they could divide the Islamic world into two warring fronts while they watched from

afar. Publicly, they claimed to support peace, democracy, and social justice, but behind the scenes, they fueled the fires of discord and supported certain parties, whether materially or morally. This was one of the reasons that led to the emergence of Al-Qaeda in a new form under the name ISIS, following the Sunni doctrine. This terrorist organization wreaked havoc on parts of Syria and Iraq, committing genocide against the Kurdish Yazidi community, seizing their lands, killing and burying many alive, and turning women and girls into slaves sold in markets at prices incomprehensible to the human mind. With the help of those countries, the Peshmerga, and the Shorashvan, they managed to defeat ISIS. However, the novel narrates how the protagonist was martyred in Kobani at the hands of ISIS after he had killed a group of terrorists, possibly as many as eight. The novel thus ends on a tragic and sorrowful note.

Doi: 10.32894/1992-1179.2024. 19.02.02.46

كورتى ب زمانى عهدهى:

الارهاب وطرقها، هي من احدث الوسائل المستخدمة في انهيار المجتمعات، تعود اسبابها الى عوامل عدة تدفع الناس الى اتخاذ طرق القسوة والعنف وخلق المشاكل وظهور الفوضى و بالتالي تتحول الى جبهات مقاومة من الحكومات وجبهات الدفاع وطلب الحقوق من الشعب، يتطرق كاتب رواية " باب الدنيا" صبري سليفاني الى كيفية تحول الرواية بشكل تدريجي من سرد احدث حياة بطل الرواية "سيفدين" ابتداء من احدث الثورات الكوردية في الابعينيات الى ان وصل الى ظهور داعش كأحدث تحديث للمنظمات الارهابية المتتبعة للقاعدة واخوان المسلمين، لان داعش هو هجين من تلك المنظمات المتطرفة في الدين والسلوك.

استخدم الروائي تقنية البوليفونية او الراوي المتعدد، حيث سرد كل راوى فترة زمنية من الثورات الكوردية والاحداث المتشابكة والحروب التي مر بها العراق منها حرب ايران وعراق وحدث 2003 وتغير النظام ومن بعدها تدهور الظروف في كافة انحاء الوطن العربي وظهور الربيع العربي والتي كانت خطة ضمن مشروع دولي كبير لبعض الدول منها امريكا وبريطانيا وفرنسا والمانيا لاجل السيطرة على الفكر الديني الاسلامي من جهة خاصة بعد احدث 11 سبتمبر والسيطرة على ثروات تلك الدول الغنية امثال ليبيا والعراق، بهذه الطريقة استطاعوا ب زرع فتنة الدين بين كل من المذهب السني والشيوعي التي تمتد حدودها من ايران الى لبنان -يمكن بهذا ضرب ايران وحزب الله- ومن خلال هذا يمكنهم شق العالم الاسلامي الى جبهتين تتصارع كل منها الاخر وهم يشاهدون هذه الصورة من بعيد، فمن جهة وبالشكل العلني يدعمون السلام والديمقراطية والعدالة الاجتماعية ومن جهة اخرى وخلف الستار يتأججون نيران الفتنة ويدعمون

بعض الاطراف سواء بشكل مادي او معنوي وهذه كانت احدى الاسباب التي دفعت بظهور القاعدة على هيئة جديدة بأسم داعش متبعة المذهب السني، وهذه المنظمة الارهابية فتكت كل من طرف من سوريا وطرف من العراق وابد قومية كردية بأسم اليزيديين وسيطروا على اراضيهم فمنهم من قتل وادفن حيا ومن من النساء والبنات جعلوهم سبايا وباعوا في اسواق النخاسة وبأسعار لايقبلها العقل البشري. بمساعدة تلك الدول والبيشمركة وشرفان، استطاعوا ان يهزموا داعش ولكن احداث الرواية تروي كيف استشهد بطل الرواية في كوباني على يد داعش بعد ان قتل هو مجموعة، يمكن ان يصل الى ثمان ارابيين وهكذا تنتهي الرواية بنهاية مأساوية حزينة.

رەتەنظەدانا شەڕی "داعش" د رۆمانا (دەرگەهێ دۆنیایی) دا یا سەبری سلێقانهیی

د. زوزان صادق سعید*

کورتی ب زمانێ کوردی:

تیرۆر و ریکێن بکارئینانا وئ بوویه بابەتێن سەرەکی یێن هەلوەشاندن وژناقێرنا جفاک و نەتەموا، وئەگەرێن وئ زۆرەیا جارێن دزقێرنا کومەکا فاکتەرێن کۆ پالەدەرێن بۆ پالەدانا خەلکی یان تاکەکەسان ب کاروکرێارێن توندوتیژ رابن و ببە ئەگەرێ تێکدانا ئاسایشا جفاکی. رۆمانا "دەرگەهێ دۆنیایی" یا "سەبری سلێقانهیی" ئێکە ژ وان رۆمانێن بەرپەرێن خۆ ب تومارکێرنا روودانێن شەڕی داعش وەکو ریکخراوەکا پەردەپۆش کری و قەرێژا ریکخراوێن توندرووێن ئیسلامی مینا "قاعده و ئیخوان مسلمین" بەرچا فکری، رۆماننقیسی ب ریکا تەکنیکا پولیفۆنی شیایە چەند قەگێرەکا بکاربێنیت ژبۆ قەگێرانا قوناغەکا میژووی یا شۆرەش و بەرخودانا مللەتێ کورد و قوربانیدانا وان وئەو سەتەم و توندوتیژی و تیرۆرا ژلایێ حکومەتێن گهۆری یێن عێراقی لدری مللەتێ کورد بکارهاتی ب قەگێریت. بەلێ قارمانی هەڤێشک دناقېهرا قان قەگێرا هەمیان "سێفدین" ه ئەوئ ل شەڕی داعش ل کوبانی شەهید دبیت پشتی ئەو دشییت پتر ژنیقەکا 12 تیرۆستان بکوژیت. داعش دماوەکی کورتدا شیا گەلەک ژ ناخا سورێ و ناخا عێراقی داگیرکەت و ژوان ژێ شنگالی و کوردێن ئیزدی بوونە قوربانییێ قێ ریکخراوێ و داعش ئەنفال ل سەر ئیزیدیان راکر، زەلام گوشتن و ژن

* أستاذ مساعد جامعة دهوك كلية التربية الأساسية

وکچین وان کرنه سهبی ول بازارا دفروتن. بهلی ب قههرمانییا پیشمهرگهی وهیزین ههقیهیمانان شیان وان ژناقهبهن وجارمکا دی ژیانئ بو وان دهقرا بزقینن.

سهردهم یی هاتی کو ئاراستا قهکولین وناقهرؤکا تیکستین ئهدهبی بهیت گهورین، چونکی تیرور وهکو شانین نفستینه دناق جفاکی دا دژیت وشهرئ داعش ئهگهر بوویه کو ب سهدان شههید ببنه قوربانئ، لهوما ژيانا همر شههیدهکی ژوان رۆمانهکه وئقه دئ بیته باشتین بهلگاندن بو میژوویئ و نهوهیین داهاتی. ئهف رۆمانه ژئ ئیکهم رۆمانه پتشی ژناقچوونا داعش باس ل قئ ریکخراوئ بکمت. وئقهژئ دهستپیکهکه بو قهگرنا دهرگههی بهرامهر چهندن رۆمانین دیتر.

پیشهکی :

تیرور ب ئیک ژ مهترسیتین دیاردین تاوانکرنئ ل دژئ مروف ومروقایهتیئ دهیته هژمارتن، کو دبیته گهفهکا مهن لسه ر بدوماهی ئینانا ژيانا جفاک، نهتهوه، تهخهکا مروقان، دههمان دهمدا دبیته ئهگهرئ ههژاندنا ئاسایشا نهتهوهی وزیان گههاندن ب ئابور وژیرخانه وئالوزکرنا ژیانئ، رۆمان وهکو مینبهرمکی یه بو قهگوهاستنا کهتواری ب تایبته پشتی سالین 1990 ل دهقرا بههیدینان و ب قئ چهندئ رۆمان بوویه سهروکانیا قهگوهاستنا خهم وئیش وژانین جفاک ونهتهوا. پشتی سالا 2000 گهورینین جیهانی وپیشکتهنن دههمی بیاقین پیشکتهفتنئ دا فاکتهرمکی هاریکاربوویه بو پهیدابوونا تیرورئ بههمی رهنگین خوقه. عیراق بیشهیهکا گونجای بوو بو داعش، چونکی ههمی بارودوخین وی وهلاتی دهاریکاربوون ب تایبته بین ئابووری وئاسایش وئارامیئ بو باومش ومهرگرتنا داعش ژ لایئ خهلی قه. دئنهجامدا کوشتن وویرانکرنا گهلهک دهقهرین کوردستانئ وعیراقئ هاته کرن ونهتهوهک توشی ئهنفالان کر وژن وکچین وان کرنه سهبی ول بازاران فروتن. پشتی شهرمکی دژوار دناقهبهرا داعش وپیشمهرگهی ب هاریکاریا ههقیهیمانان شیان داعش ژناقهبهن ئهوژئ پشتی قوربانیدانا پیشمهرگهی وشههیدبوون سهدان شههیدان.

پهیقین کللی: تیرور، ئهنفال، داعش، رۆمان، سیاسهت.

-گرنکیا بابتهی:

گرنکیا قئ قهکولینئ دوئ چهندئ دایه کو: ئیکهم رۆمانه پشتی بدوماهی هاتنا داعش ل دهقهرئ ئامازه بب قئ ریکخراوا تیرورئ بکمت. تاکو نوکه ژیدهرین ئهدهبیاتا کوردی ب زمانئ کوردی لسه تیرورئ ب

تایبەت دئەدەبیاتاندا نەهاتییە نقتیسین. گرنکییا فی فەکولینی دئ بیتە فەکرنا دەرگەهی بو فەکولینگرن دناقبەرا ئەدەب بتایبەت رۆمان وزانستین دیتەر مینا سیاسەت، ئابووری، یاسا....

- ئارمانجین فەکولینی: ئارمانجا سەرەکی ژئەنجامدانا فی فەکولینی:

- 1- دیکویمینتکرنا وی ماوەی بوویە ئەوا داعش ل دەقەرئ پەیدابووی.
- 2- فەکرنا دەرگەهیە بەرامبەر رۆماننقتیس و فەکولەران بو نقتیسینا فان بابەتان وەکو قوناغەکا میژووی، چونکی هەر شەهید و پێشمەرگە هەلگرئ چیرۆک ورومانەکی یە.
- پەیکەرئ فەکولینی: ئەف فەکولینە ل سەر دوو پشکا هاتیە نقتیسین :

دپشکا ئیکئ: دا ئەف بابەتە ب خو فە گرتینە: تێگەهی تیرۆرئ دقورئانا پیروژ دا و شلوفەکرنا وی ژلایئ زمان وزارا قە. تیدا ئامازە ب وان رەهەندین میژووی یین شیوازئ پەیدابوونا تیرۆرئ لدویف قوناغین میژووی هاتیە کرن.

دپشکا دووی دا: بەحس ل سیمایین تیرۆرئ و رەنگفەدانا وی د رۆمانا "دەرگەهی دونیایئ" دا هاتیە کرن، دگەل ئامازەکرنا ب جۆر و پالەدرین پەیدابوونا تیرۆرئ و چاوەنییا پیاوەکرنا وی د رۆمانا دەرگەهی دونیایئ دا. دگەلدا ئامازەکرنا ب ئەگەرین پەیدابوونا تیرۆرئ ل عیراقئ و دەرکەتتا داعش. لدووماهیئ فەکولین ب هەندەک ئەنجام ولیستا ژیدەران بدوماهی هاتیە، دگەل پوختە ب زمانی کوردی، عەرەبی، ئینگلیزی.

- گریمانە و پرسیار:

- 1- روودانین جیهانی چاوە بوویە ریخۆشکەر و زەمینەسازی بو پەیدابوونا تیرۆرئ ل جیهانی.
 - 2- کەنگی وکیش کار دچیتە دچارچۆفی تیرۆرئ دا.
 - 3- ریکخراوین جیهانی و دەستەهلاتین حکومی یین هەر وەلاتەکی چاوە سەرەدەریئ دگەل کەسئ توندەرەو وکارین تیرۆرئ دکەت.
 - 4- پاراستنا وەلاتان لژیر چ یاسا دی هیتە کرن.
 - 5- پسار سەرەکی و گریمانەیی ئەو ئەرئ هەر کارەکی توندوتیژی تیدا بیت دچتە دچارچۆفی تیرۆرئ دا
 - ریبازا فەکولینی: ئەو ریبازا تیدا بکارهاتی، ریبازا وەسفی - شیکاریە.
- بەشی ئیکئ: تێگەهی تیرۆرئ:

1-1: تیرۆر ژلایئ زمانی و دقورئانا پیروژ دا :

تیرۆر وەک زارافهك دق سهردهمی دا بوویه بابتهی سهرمکی -یی زۆربهییا وهلاتان- ئه‌وژی ئه‌گهر تیرۆرا ریکسختی ژدهرفه‌ی وهلاتی نه‌هێته ئاراسته‌کرن، شانه‌یین نفستی ب ههر ناهه‌کی هه‌بیت کریارین تیرۆری ئه‌نجام دهن و ئه‌ف چه‌نده ده‌رئه‌نجامدا بوویه ئه‌گهری هه‌ژاندنا شیرازا ژیانئ و تیکدانا ئاسایشا نه‌ته‌وه‌ی. ده‌همان ده‌مدا ئه‌فه ئه‌گهره‌ک بوو کو پتر فه‌کوله‌رین هه‌رئیک لدویف بیاقی خۆ بنه‌مایین بنیاتی یین قی زارافه‌ی شلۆفه‌بکهن. تابه‌تمه‌ندین زمانی ژیده‌ری زارافی "تیرۆر" بو په‌یقا (ره‌ب) ئانکو ترساندن یان (بزداند) فه‌دگیرن (اباد، الفیروز ، 1998، 92) وه‌سا دیار کو دزمانی عه‌ره‌بی دا و ژبه‌ر ده‌وله‌مه‌ندییا وی وه‌هبوونا نیشانیین (ضمة فتحه، کسره) رامانا قی په‌یقی ده‌یت گه‌ورین، به‌لی ئه‌وا گریدای فه‌کولینی ب نیشانا (کسره) ده‌يته نفیسین وخاندن. هه‌رچه‌نده زمانقان ئاماژی ب وی چه‌ندی دکهن کو ئه‌ف په‌یقه دقورئانا پیروزی دا یا هاتی بکارئینان و ئه‌وژی ب هه‌مان رامان ده‌یت، دسوره‌تا (البقره) دا هاتییه: [يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا نِعْمَتُ اللّٰهِ عَلَیْكُمْ وَاَوْفُوْا بِعَهْدِكُمْ وَاِیَّیْ فَآرِهَبُوْنَ] (40).. دیسان دقان سوره‌ت وئایه‌تان ژى دا ئه‌ف په‌یقه هاتییه (سوره‌تا "النحل 51" سوره‌تا "الاعراف 154" سوره‌تا "الانبیاء 90" سوره‌تا "القصص 32") هه‌می ژى ب رامانا ترساندن ده‌یت و ئه‌و ترس ژى ژ سزادانا خودی یه بو وی به‌نده‌یی به‌روفاژی پرنسیپین هنارتیه. - دبیت زمانقانا- ئه‌ف رامانه ژقان سوره‌تان وه‌رگرتبیت. ئانکو ئاراسته‌ییا ناهه‌روکی یا په‌یقا (تیرۆر) بو ترساندن دچیت. وئهو ریکسختنن قی کریاری دکهن په‌نایی بو به‌ر بکارئینانا توندوتیژی دهن ژبو سه‌پاندنا ده‌سته‌لاتا خو. د فه‌ره‌نگا "ئه‌کادیمیا فه‌ره‌نسی" د ل سالا 1798 ئاماژه‌کریه کو ئیدیهمی تیرۆر بو په‌یدا کرنا ترس و دلراوکی بکارده‌یت بتاییه‌ت د وان ده‌سته‌لاتین سیسته‌می وان یین سته‌مکار (عزالدين، احمد جلال، 1986، 89). ئارمانج ژ قی چه‌ندی ژى ئه‌وه ب به‌هانه‌یا به‌ره‌فانیکن ژ ئاسایشا نه‌ته‌وه‌ی له‌وما حکومه‌ت بزاقا دوورئیکسختنا وان لایه‌یه‌نین دژی وی ده‌سته‌لاتی دکهن. "کومه‌لا زمانی عه‌ره‌بی" پتر چوویه دناف سه‌رچاوی زارافه‌ی ودیژیت: (("اره‌ب" یا ژ کارئ "اخاف" هاتی، و په‌یقا تیرۆر ژیده‌ری کارئ "اره‌ب" ئانکو ترس، و ئه‌و که‌سین قی کاری ئه‌نجامده‌ن و ریکن توندوتیژی و تیرۆری بکاردینن داکو بگه‌هنه ئارمانجین خو یین سیاسیی)) (حلمی، نبیل، 1988، 27) د فه‌ره‌نگین کوردی ژى ئاماژه ب قی زارافه‌ی هاتییه کرن ژ وان ژى "فه‌ره‌نگا سپیریژ" (به‌رامبه‌ر په‌یقا "اره‌اب" یا عه‌ره‌بی "تیرۆر" یا کوردی دانایه) (دوسکی، محمد امین، 2008، 28) دبیت بنه‌مایى یا کوردی هه‌مان ئه‌و په‌یق بیت یا زمانی ئینگلیزی پی هاتی ئه‌وژی (terror) کو بنه‌مایى وی ژى په‌یقه‌کا لاتینییه له‌وما د فه‌ره‌نگا "ئوکسفورد یا سیاسى" و "ئینسایکلوپیدیا بریتانی" پشتی زیده‌کرن پاشگری (ism) لسه‌ر په‌یقا (terror) رامانا وی دبیته "ترساندن" کو دبیته

"تیروریزم" دزمانی پهیقین (فزع، رعب، هول) بۆ ئێک راماڤ دهیت، بهلی -دبیت- پهقهر وپلا همر ئێک ژوان یا جوداتر بیت وناماژا قی چهندی دقورنانا پیروژ ژى دا هاتیه کرن، بۆ نموونه (فزع) بۆ ترسهکا گهلهک مهزن بکار دهیت قوناغا برینا رهین لهشی و ئەف پهیقا (فزع) ژ توخمی پهیقا (فزع)ه ئانکو قهتاندنا داف و وهريسان ژ نیقهکی و ئەف پهیقه ژى دوو جارا یا دقورنانی دا هاتی، جارمکی وەکو (کار) یا هاتی [قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ هَدَيْنَاكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجَزْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحْصٍ] (سورة ابراهيم، ایه 21) ئەفه رسته

وبکارینانا قی پهیق (فزع) خهکى دوزمخى دبیزیت ئهوزى پشتی دیاربوونا چاره نهقیسی. و دجهی دیتر وەکو (ناف) بکارهاتییه [إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا] دقئ ئایهتیدا (جزوع) ب راماڤا ترسهکا وههیه کو دلی مروقی دهیته پرچاندن (دل قهتاندن) (ابن الکثیر، دت، 602). ب ههمان شیوه (هول، رعب) ب راماڤا ترسهکا مهزن دهیت، بهلی -دبیت- پلا وئ کیتمربیت ژ (فزع). دبیاقی ئاینی دا چ قورئان یان "سونهتهتا پیغه مبهری سلافا لسهربن" ب گهلهک راماڤا ئەف پهیقه هاتییه بکارینان ژ وان ژى دقورنانی دا ب راماڤا:

1- ترس ژ خودی.

2- ترس وکهمفرن وسوزدانا بنبرکرنی.

3- ترس ژ مروقان و بزاندن ژ کریارین وان.

4- په رستن و زوهد.

دسونهتا پیغه مبهری (سلاقیڤ خودی لسهربن) ب فهرمودویڤ وی هاتییه ئاماژه کرن کو "ترس و زوهد و په رستن" دچیه دچارچوقی راماڤا پهیقین (فزع، رعب)، ههرومکی دقئ فهرمودیدا هاتی ((عن عبد الرحمن بن أبي لیلی قال: حدثنا أصحاب محمد صلى الله عليه وسلم أنهم كانوا يسرون مع النبي صلى الله عليه وسلم، فنام رجل منهم فانطلق بعضهم إلى حبل معه فأخذه ففزع، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا يحل لمسلم أن يروع مسلماً)) (الالباني، الشيخ محمد الالباني، 2002، 403). ئاماژه کرن ب ههردوو پهیقین (فزع و یروع) یا هاتی کرن راماڤا ژئ ئهوه کو نابیت مروقی موسلمان برایی خو یی موسلمان بترسینیت. دیسان گهلهک نمونین دیتر ژ قورئان وسونهتی یڤن ههین.

بهلی ب شیوهکی گشتی ئەفه دیاردکهت کو ساخلهتی ههر پهیقهکی ژ وان پهلییا ترسی دگهوړیت. ههلهت ئەقی دوخی ژى کاریگهرییا خو یا لسهر لایهنی دهروونی یی تاکه کهسی هه، لهوما ژى هندهک جارا ئهوه دوخ دگههیه رادا شیتنبوون یان گیان ژدهستدانی.

2-1 : تیرور ژ لایڤ زارافهیه:

تیرۆر وەکو پەیف ب شێوەکێ گشتی بۆ وان هەمی کریارا بکار دەهێت ئەوین دوور ژ مەروڤایەتی. دبیته ئەگەر بۆ ترساندن یان ژ ناڤرنا ژیا نا هەندە کەسان. ئەف کاری دەهێتە بکار ئینان وەکو دەرهەنجامی هەندە کار قەدانایە ژ وان ژ: فاکتەرین سیاسی، ئایدیۆلۆجیاتین هەقەر ژیکجودا، هەندە جارا ژ لادانین ئاینی دبیته ئەگەر، لەوما پتریا ئەوان ریکخستن تیرۆر بکار دئین ب ئارمانجا بەستەئینانا بەرژمەند و سەپاندنا دەستەلاتا خۆیه، ژبەر قی چەندێ ئەو گروپ هەمی ئالافەکی ترس و ئەشکەنجەدانی بکار دئین داکو بشین زالگەهی لاسەر کونترۆل کرنا جفاکی بکەن و پاشی دەستەلاتی لاواز بکەن .

ئەگەر د ریرمەکا دیرۆکید، پێداچوون لاسەر شیوازی دورستبونا "تیرۆر" بهیت کرن دئ دیاربیت، کو ڕە وریشالین وئ دکەفتن بەلێ نه ب قی شێوەی نوکە دەهێتە دیتن کو لدويف هەندە ریکخستن و سیستەمین پلاندارشتی بهین ئەنجامدان، بەلکو ب هەندە ریکخستن دیتەر هاتییه ئەنجامدان، دیسان لدويف قەکولینا بسپۆران ئەو (تاوان پتر نیژیکی تاوانین ئاسایشا نەتەوی و تاوانین سیاسینه، لاسەر دەمی رەمسیسی سی مسرین کەفتن جۆرەکی تاوانین تیرۆرەکا ریکخستی بکار دئینا کو هەر کەسی ئەو جۆرە تاوانە ئەنجامدان دادگەهەکا تاییهت بۆ دەهات دانان و توندترین سزا بۆ دەهات دانان کو دگەهشته سیدارەدانی، ژ وان کاران ژ: شکاندن یان هەتکبرنا هەستی نشیمانی، بەلافکرن و ورژاندنا دلراوکی و ترس و فتنی) (الشهواني، خمیس جمعة، 2018، 4). سزایی وئ نیژیکی وی سزایه ئەوا "رومانا" بۆ هەر کەسەکی دانای کو ب ئەنجامدانا هەر تاوانەکا گریدای کار یان رەفتارەکا پەیوەندی ب شیواندن مەزناتییا مللەتی و وەلاتی و پاراستنا وی قە هەبیت یان ژ بها و کەرامەتا مللەتی کیمبەکت یان نفیسینهکی یان ئاخفتنەکی بیژیت ب تاوانەکا تیرۆری یا ریکخستی دەهاتە هژمارتن و سزایی وئ هەندە جارا دگەهشته سوتن و پاشی هاقیتنا کەلەخی وی کەسی بەر گیانهومرین درنده، پشتی بوورینا دەمی دیاربوو کو ئەف کارە ژ بۆ پاراستنا بەرژمەندا شاهی بوو. (ابو عفیفة، طلال عبدالجبار، 2018، 28).

دەدئ حەفتی (ب.ز) جۆرەکی دی یی ریکخستن تیرۆر پەیدابوو ئەوژی دەمی ئاشورییا دژی دۆزمنین خۆ یین بەر بەری بکار دئینا، ئاشورییا ژن وزاروکیان وان دبرن و دکوشتن و دەستی خۆ ددانا سەر باژیرین وان و ئەفە ژ کریتترین وینی تیرۆر یە (الجوری، سعد صالح، 2010، 34). وەسا دیاربیت کو ئەگەر دورستبونا تیرۆر دزقیرتە سەپاندنا دەستەلاتی و دەستەسەر کرنا جە و دەقەران، لەوما ژی دەس کریارەکا شەر و تیرۆر دا تەخا ژ هەمیان پتر زیان بەر دکەفتن ژن وزاروکن، چونکی ئەوان هیزا بەرگیر کرنی نیینه.

پشتی بوورینا ده می شیوه بین دورستبونا ریکخستنین تیروری ژ ی هاته گهورین، ئیکم بزاڤا سیستهم کری دمیزوویندا نهو بوو نهوا دنایهرا سالین 66-73 (ب.ز) پهیدابوو، نهوژی لښهکا (جوهی) بوو ب ناڅی "السیکاری یان سیکا" دهاته نیاسین، کارین تیروری بهرامبر "رومانا" دکر و شیواژین نووی و خراب بین گوشتنی پیاده دکر مینا بکارینانا شیر و کیرکین بچویک لژی ر جل و بهرگین خو دښارتن و جهین قمره بالغ وهکی بازار وناهنگا بو گوشتنا خهکی بکار دینا. (الجوری، سعد صالح، 2010، 39). نوکه هندک ژ فان دیمه نان ل وهلاتین نهووی دهیته دین.

کهواته نهگر بکیراتی بچینه دناڅ دیروکا پهیدابونا مروقی لسر رووی نهردی دی دیاربیت کو نهو دوخین کوشتن وهفرکیپ بهری نیسلامه تی ولسر ده می همر پیغمبره کی پهیدابوو دچنه دچارچوڅی تیرور وبنبرکر وکوشتنیدا، بو نمونه ده می نمرودی لسر بیروباوهرین "نیراهیم" پیغمبره ی قیای پافیزیه دناڅ ناگریدا وخودی قورتالکری. دیسان نهو کار دگل "یهیا" پیغمبر بکارهاتی وسر وی هاتیه لادان. تاکو گه هشتی سهرده می پیغمبره ی خودی (سلاف لسهرین) و کوشتنا (عمری کوری خهتابی و عوسمانی کوری عهفانی) نهغه ه می لسر بیروباوهر بوو ب خودی، بهلی لسر ده می خهلیفی خودی (علی کوری نهبی تالی- خودی ژ رازیبیت) پشتی لهشکری "علی" خودی ژ رازیبیت دگل لهشکری "معاویه" ب شهری کهتین وگوشتنین مهزن کهتنه دناڅ ریزین همدووکاندا ولشکر نهشیبا بهردوام بیت لسر هیرشکر و بهردوامی بدهت و نیریک بوو لهشکری "علی" نهو ژ عیراقی دهات بسر لهشکری "معاویه" نهو ژ شامی قه دهات سهرکه فیت، هزارا دادقانی بو "عمری کوری عاصی" هات وپیشنیارکر، وهمدوو رازیوون کو قورنن بیته دادقان دنایهرا وانا و همر نیک ژ "نبو موسی الاشعری" نوینهراتییا "علی" کر و "عمری کوری عاصی" نوینهراتییا "معاویه" ی کر و ل "دومه" کومبوون بهلی دادقانییا وان سهرنه کهفت و کیشه چاره سهرنه بوو و همر لایهک یی لسر هملویستی خو رژد بوو و دنهجامدا دوو بهر کی کهته دناڅ ریزین لهشکریدا و چینهک ژ دمرکهت دمیزووینی دا بناڅی (الخوارج) هاته نیاسین ول دژی "علی و معاویه" ی راوستان و نهو همدوو وهقالین وان ب کافر دانان و ب قی شیوهی شهر وگوشتن پهیدابوو وپشتی تاوانین مهزن هاتینه کر "علی" نهو "خوارج" کوشتن.... (المالکی، الامام القاضي ابی بکر بن العربی، 1412، 170-173 و العمری، اکرم ضیاء، مکتبه العیکان، دت، 464-475).

هندهک ژیدهر وها دیاردکن کو سیمایین پهیدابونا تیروری دناڅ جڅاکی روژناییدا ب شیوهکی روون پشتی کهتنه نیمبراتوریهتا رومانی بوو ودهرکهتنه نیسلامی نهو سنورین خو ل روههلات وروژناڅا

بهلافكرى و گهلهك ملهت و نهتهوا رهذكر كو بكهفنه ژير دهستههلاتا ئيسلامى و ئهفه ژى بو ئهگهري دورستبوونا (محاكم التفيتيش) مههما دورستبوونى ژى گرتنا وان كهسانبوو ئهوين شهريعهتى ئيسلامى دهرددر، ب قى ريكي تيرور ب ههمى شيوهيان بهلافبوو، پاپا (ئوربانى دووى) ل سالا 1095 ل فهرهنا دگوتارا خو دا ئهوا بوويه ئهگهري دورستبوونا شهري خاچ پهريسيى گوت: ههرن وبهري چهكين خو بزقريننن ئهوين ههوه بهري نوكه لذرى برايين خو بكارديننا وبهري وان بدهنه دوژمنى خو، دوژمنى مهسيحيهتى، هوين يى ستهمى ل زاروك وبيژنا دكه، هوين يى خهلهكهى بيگونه دكوژن وزورداريى ل مال وناميسا وان دكه، هوين يى بهرتيلا ومردگرن وب ههمى ريكا هوين يى گهل ومللهتى دترسينن، هوين يى خويناى دريژن وگوشتنى دكه، ههرن ودوژمنى خو بكوژن ودهستى خو داننه سهر باژيريى "قدسى" وشهري ل ژير ئالاى مهسيحيى بكه(العميري، محمد عبدالله، 2004، 110).

دياردبيت كو ئهف شيوازين ههفركيا ئهوين لسهر جوداهيين بيروباروهان ژى ئيك ژ ئهگهري دورستبوونا تيرورى بوويه. دهرپهري ديروكيدا ئهف بابته ب شيوهكى زنجيرهى هاتيه بهسكرن، ئه بوو ل سالا 278مشهختى، كومهلهك دهركت بناقى (قراطة) ومكو بزاقهكا تيرورستى ويا چهككى هاته نياسين. سهركىشى وى "حمدان كورى ئهشعپ" بوو، لايهنگرين قى گروپى ب تاگيرييا "شيعهيين ئيسماعيلى" دهاتنه نياسين. وبنافودهنگرين كريارين وان يين تيرورستى هيرشكربوون بو سهر "كهعبى" كو نيزيكى ههشتى هزار كهسان ژ زاروك وژنان كوشتن، بهلى ئهف ريخسته لسهر دهستى "فاتميا" هاته ژناقبرن (كاظم، غسان صبري، 2011، 53). كهواته گهورينا شيوى بكارئينانا كوشتن وژناقبرنى دم بو دهمى دهاته گهورين، لسهدى دوازي مشهختى، ريخستهكا ديتر پهيداوو كو ب خرابترين ريخستى دسهردهمى خودا دهاته نياسين و بناقى (حشاشين) بوو، ئهوزى كومهلهكا "ئيسماعيليين شيعه"بوو سهركىشى وان "حسن الصباح" بوو، ئهف نافه لسهر ريخسته وان هاتبوو دانان چونكى كاري ماددين بيهوشكهر دكر و ئهوان ئه كهرسته بكارديننا پاشى كريارين خو يين كوشتن وتوانا نهجامددان(كاظم، غسان صبري، 2011، 53) وهسا ديارديت كو بكارئينانا كهرستين بيهوشكهر هاريكارمه بو وان كو ئهوان ناگه ژ رهفتار وكريارين خو يين درندانه نهبيت، ههلبهت ئهگهر دگهل روودانين پهيداووونا "داعش" گريدهين دى دياربيت كو "داعش" ههمان شيواز بكارديننا دكو ئه كهرسين لاواز چ يين خو بو كاريين پهقاندنى بكاردينين يان بو شهرمكى بى قورتالبوون نهبنه ئهگهري شكهستن ولاوازوونا هيز وريخستنين وان.

شيوازی ترساندن ل سمدن ناڤين دناڤهرا تهخين توروستوكراتيدا پهيداوو نهوژى ب شيوهى دورستكرنا باندن تيرورى كو همر چينهكى بهرامبر ههفركى خو بكارديننا ب مهرما بهلافكرنا ترسى وژناڤهرا سامانى وان، هندهك جارا ژى بهندهين وان دهست ب سهر داهات وسامانى وان دگرت. ژبو فان كاران باندن تايهت ژوان كهسين ب مهترسى دناڤ جفاكيدا بكاردينان دكو پتر ترس وډلراوكى دناڤ وى تهخا نوروستوكراتى وخيزانين وندا بهلافببت.(عزالدين، احمد جلال، 1986، 89)

دسهر قى چهندي را گهلهك ژيدهر وهسا دياردكهمن كو تيرور وهكو زارافهكى نووى ئيكهم جار لسهر ئاستى حكومت ودهستهلاتا پهيداوويه پاشى هاتيهه فهگوهاستن بو ئاستين تاكهكس وجفاكى، ئانكو دمركهتنا شيوازي تيرورى ب كاروكرياره پشته شورمشا فهرهنسى يى دمركهتى (ئيكهم جار ئهف زارافه ل دووماهيا سمدى ههژدى يى پهيداووى، دمى وهكو زارافهكى نووى لسهر فهرهنگا ئهكاديميا فهرهنسى هاتيه زيدهكرن ل سالا 1798 كو يى گريداى بوو ب وى ترس وستهمكاريا دمهستهلاتا فهرهنسى يا وى سهردمى ئهجامدداى نمونه ژى دسهردمى "روبسبير"ى كو د ماوى دناڤهرا 1792-1794 دمهستهلاتى تيرور وترس وبزداندن بكارينا وهكو ئامرازهك بكارينان بو ژناڤهرا ههفركىن خو يين شورهشين سياسى وبهيزكرنا ستونين كومارى، دئهجامدا 1366 هاوهلاتيين فهرهنسى سيداردان. ههفركىن "روبسبير" نهو تاوانباركر كو تاوانا تيرورى يا ئهجامداى، لهوما ئهوان ژى "روبسبير" ل گورهپانا شورهشى سيدارهدا وهكو كهسهكى تيرورست)(دغيش، احمد، 2017، 18). ب قى چهندي ژبلى كو كارهك دهيته ئهجامدان دژى ههمى پرنسيپين مروڤايتيى نهو كهسين ب فان كاران رادبن ژى -دبيت ژ لايى دموونيفه كهسين نورمال وساخلم نهبن - چونكى لدويف ژيدهر وتيورين دموونى نهو هيزا خرابكار زالگهه لى لسهر كرياتين مروڤى دكهت ژ وان هيزا ژى:

1- هيزا ميشكى، ئهركى وى ژى ژيكجوداكرنه دناڤهرا باشى وخرابييدا، فهرمان كرن وفهرمان وهرگرتنا كاروكرياتين خراب .

2- هيزا تورهبوونا حهفت چهقى، نهو حهفت كارن نهوين ژ مروڤى دمردكهفن ژ وان ژى: تورهى، نهڤيان، دهستان لسهر تشتين كهسئ ستهملنكرى، ئيشاندنا خهلكى ب ههمى جورين ئيشاندنى..

3- هيزا شههوانى، كو تهعداكرنه لسهر ناميسا خهلكى بى بهرچاڤ وهرگرتنا دمرئهجامين وان كرياتا.

4- هيزا شهيتانى وفيلكرن وسهدابرن خهلكى.(التراقى، محمد المهدى، 1963، 23). همر چهنده "فرويد" بهرى قى ميژوويى ئماژه يا ب ههبوونا وى هيزا پالدر يا دناڤ لهشى مروڤيدا يا كرى، بهلى پتر لايهنى حمزا يا ب خوڤه گرتى، بهلى پشته پهيداوونا كرياتين تيرورى دياردبيت كو ژبلى

وسيمایهکی جیهانگیریی ب خوڤه دگريت و ژ سنوړین وهلاتهکی بنتی دهرکته سنوړین تهفن وشانه دارشتنی کو لسه رانسری جیهانی لایهنگرین وان همن. ئەقان کاران ریکخراوین جیهانی ههمی سهرقالکرن بو دیتنا چارهرسری بهلی روژ بو روژ شیوازین نویتز ژ فان جوړه ریکخستنا و بناقین جودا وبابهتین جودا دهرکتهن. ژ وان ریککهفتنامهیین نیف نهتهوی (ریککهفتناما جنیف 1937، واشنتن 1971، ستراسبورگ 1977) دقان کونگرین هاتینه گیراندا ل پیناسیهکا ئیکگرتی دقهکولین تاکو نوینهری جوهییا گوتی باشتره چارهرسرییا نهخوشیی بهیت کرن بهری ناڤ بو ئیشی بهیت دانان. بهلی ئەف ریککهفتن وراگههاندنه ههمی دهرژموهندا وهلاتین زلهیزدابوو، چونکی ئەوان ب شیوهکی ژ شیوان دقیا زالگهها خو لسه وان وهلاتین هیز لاواز بکن و ئەفه ژی دبوو نهگهری ناکوکی دناقبهرا ولاتین بهیز وین بئ هیز، بهلی دقان دانوستاندنا دا دیاربوو کیش شیوی کاروکریارا دبیته تیرور و کیشک دبیته تیرورا ریکخستی و یا رههکی، "جورج لاند سبیر" یی فرههسی دبیزیت: (تیرور ئەو کاری دهقاودهق "عهمدی" وریکخسییه دیکارئینانا وان ئامرازین دبنه نهگهری ترسی ژبو گههشتن ب ئارمانجا خو) (عبدالهادی، عبدالعزيز مخیر، د.ت، 42-43). ئەف فره دبیتنه نهگهرهکه بو تیکهلکرنه تیگههی تیروری، چونکی وهکو کارهکی نه رهوا بو بکارئینانا هیزیه چ دناڤ یاسیایین نیف دهولی یان فقهی ئیسلامیدا.

دویفدا وپشتی چهندین دوخین تیرور وژناقبرنی دبوورینا قوناغین میژوویدا پهیدابووین، بو نهگهر کو لسه ئاستی جیهانی ئەف کاره بهیته روسواکرن و ب قی چهندی هزرا دورستبونا تیروری چوو دناڤ شانهیین فقهی یاساییدا، داکو چارچوڤهکی قانونی بو قی کاری بهیت دانان نهوبوو (ئیکهم جار ل کونگرئ ئیکگرتنا یاساییا سزاندی) (القانون العقابي) نهوی ل وارسل پولهندا ل سالا 1930 هاتی گریدان، وکونگرئ کوبنهاگن ل 1935، تیدا دهستتیشانا تاوانین جفاکی وسیاسی هاتهکرن، و تیرور ژی وهکو تاوانهکا نه سیاسی هاته هژمارتن) (حریر، عبدالناصر، د.ت، 26). بهلی "Eric. Divid" قی دبیتی رهد دکهت و دیاردکهت کو ((تیرور کارهکی توندی ئایدیولوژی یه وگریدای هندهک ئارمانجین سیاسییه)) (مصطفی مصباح دبارة، 1990، 128) ب ههمان شیوه فقهی ئیسپانی "Saldana" د گونگرئ کوبنهاگندا یی ئیکگرتنا یاسایا جینائی ل سالا 1935 دا خویاکرن کو (ههر جینایهک یان جنههکا سیاسی یان جفاکی بهیته ریکخستن یان خو بهیته راگههاندن کو ببیته جهی ترسهکا گشتی کو ببیته جهی مهترسیی دبیته تیرور) (عوض، محمد محي الدين، 1999، 55) دیاره ژی کو د زاراڤین یاساییا دا زاراڤی (جینایه) بو وان تاوانین مهزن بکاردهیت نهوین سزایین وی دگههنه سیدارههوان و زیندانا ههروههر، بهلی (جنح) سزایی وی کیمتره کو هندهک جارا دبیته سزایهکی ماددی، چونکی جوړی تاوانی

کیمتره وناگههیه رادا وئ ترسا تیرۆر دگههیت. "دیفید ئیرک" ب رهنگهکی دیتر پیناسهکر و گوت: ((هه کارهک ژ وان کارین توندوتیژیا ژبو ئارمانجین سیاسی، فلسفه، ئایدیۆلۆژی، یان ئاینی چهکی بکاربهیت دبیه تیرۆر)) (eric, David, ,p25) "داعش" لدویف قی پیناسی وهکو ریکخستهکا تیرۆرستی دهیت هژمارتن، کهواته دق پیناسیدا پتر دهستنیسانا وان بابتهان هاته کرن ئهوین کارین تیرۆرستی ژبو دهینه ئهجامدان و ژوان دی تیرۆر دبیه کارهکی ئهجامدای ئهگهر:

1- ههفرکین ئایدیۆلۆژی: ههبوونا دوو جهمسهرییا هزری دناق وهلاتیدا ژ لایهکی ول جیهانی فاکتهرهک بو پهیدابوونا تیرۆری ب تایبته دناقهرا ئهوان وهلاتین زلهیزین ههلگرا ئایدیۆلۆژاتین مارکسی وهکی (چینی) بهرامبه وهلاتین دیموکراتی خاز وهکی وهلاتین ئهروپی وئهمریکا، کو ههردهم ههفرکییا هزری یا خورته وشهری تیرۆری دناقهرا ههردوو جهمسهر ژ بکارنیانا چهکی یا ئاسانه وئاگری دهرکهتییه، بکارنیانا شهری بایۆلۆژی (پهیدابوونا کورونایی) نمونهیهکه، بهلی تاکو نوکه بهلگهیین چهپاندنا قی چهندی دهردهستنین، چونکی ئهو بریارین ژ (ئاسایشا نهتهوی) دهرکهتین ب تایبته ئهو بریارا گریدای بهرهنگاربوونا تیرۆرا کیمایی بایۆلۆژی وتیشکین نهتهوی، ب بریارا (1373) ل سالا 2001 پشتی روودانین "11 سبتهمهبرئ" دهرکهتین - بشیوهکی هویر بهحس ل تیرۆر وپالپشتیا وئ وهاتیه کرن. ئهفه ب خو ژ قوناغهکا دیتر یا تیرۆرهکا داپوشیه کو سیمایین وئ هیدی ب وان وهلاتین بهارین عمرهبی لی دهستپیکری پهیدابوون وهکو وهلاتین لاواز و بارودوخ شیلای وشیواندی مینا تونس، لیبیا، عیراق... (مکتب الامم المتحدة المعن بالمخدرات والجريمة، 2017، 11). دق بیافیدا "نهتهوهیین ئیکگرتی" دیتنا خو ههبوویه و دبیزیت: (ئهو ئیستراتیجیهتا توندوتیژیا حهرامکری ژلایی نیف نهتهوهیقه، یان هاندانا وان کهسین دبه پالپشت بو پشتهقانییا هندهک ئایدیۆلۆژی و بیروباوهران، کو دبه ئهگهرئ دورستبوونا ترسهکا نافخوییا جفاکی ژبو گههشتن ب دهستهلاتی یان تهپهسهرکرنا وئ دبیه تیرۆر)(شکری، محمد عزیز، 1991، 48).

2- ههفرکین ئاینی: دبیت ئهفه ئهگهرئ ئیکی وسهرهکی بیت یی پهیدابوونا تیرۆری؛ چونکی ب شیهوهکی داپوشی ئهو کارین بو ترساندنا خهلی بکاردهین نهخاسمه د وان وهلاتین فره ئاین وریبازدا ب پالپشتیا وان وهلاتین خودان دهستهلات وئاین جودا. ئهفه وژبلی ههبوونا جوداهین مهزههبی دناق هه ئیاینهکیدا، نمونه بو قی چهندی ژ دهرکهتن و دورستبوونا "داعش" ل عیراق وسوری، کو سستبوونا سنورین دناقهرا ههردوو وهلاتان و بهیزبوونا پالپشتیا جهماوهری وخویشاندانین وان ئهگهروبو کو "داعش" ل فان ههردوو وهلاتان بهیزبکهفیت، ئهگهر تهماشهی قورئانی بهیت کرن دی

بینین کو ناماژہ یا بهیزبوننا سنوران هاتی کرن ئەوژی دسورەتا "الانفال" دا یا هاتی [وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ] (الانفال، 60). دقئ ئایهتیدا ژبلی وئ چەندی کو یا ئاراستهکریه بو موسلمانا کو جهکین خو حازربکەن بهری بکهفته بهرسینگئ دوژمنی خو، دهستهواژی (رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ) یا هاتی. شلوفهکارین قورئانی دیاردکەن کو مههم ژئ (پاراستنا سنورایه ودا هوین وان ب قئ ریکئ بترسینن، یان ژئ جاقدییریکرنه لسه تشتی) (الشیرازی، الشیخ مکارم ناصر، 1365، 471). کهواته بریکا گریدان یان بهیزکرنا سنوران دئ دوژمن هیتە ترساندن.

3- شیواژ بکارئینانا تیروژئ وریکارین وئ دگهل گهورینا قوناغین ژیان وپیشکهفتنی هاتینه گهورین، لهوما دبیت گهلەک ژوان کونگرین هاتینه گریدای بو وان بارو دوخین وی سهردهمی گونجاییوو یان سهردهمەک بوویه سیاست بهشەک نهبوویه ژ وان کریاران، بهلئ نوکه ود قئ سهدهمیدا دبیت سیاست ستوینهکا سهرەکی یا نهجامدانا تیروژئ بیت. پیناسا "نهتهوهیین ئیکگرتی" بو تیروژئ ب قئ شیوهیه: (هەر کارهکی گیانی مروقان بیخیته مهترسیی یان مولکئ گشتی یان تاییهتی زیانی بگههینیتی ب ترساندن وئیشاندنی وپیچکرن د روویهکی نهراستدا دبیته تیروژئ) (الحربی، مطیع الله بن دخیل الله الصرهید، 2004، 80). ئەف پیناسه پتر سنورین وان کارا بهرفره دکەت ئەوین تیروژست وریکخراو پی رادبن، ئانکو دجیتە دناف وان بابەتین گریدای مهترسیی لسه مالی گشتی وتاییهتی و ئەفه ژئ تیروژئ لسه ئاستی تاکه کهسی ب خوڤه دگريت، ئانکو گوشتنا کهسهکی ژ لایئ کهسهکی لایهنگریت د ریکخستن وشانهیین تیرویدا بی هەر ئەگهرەکی دبیته کریارهکا تیروژئ یان خو پهقاندن ب هندەک تاکه کهسین جفاکی دبیته کارهکی تیروژئ، لهوما "یاسا نیف نهتهوهی" وهسا دیاردکەت کو تیروژئ (کومهکا کریارین حهرامکریه د یاسایین زوربهییا وهلاتاندا) (شکری، محمد عزیز، 1991، 51). دقئ پیناسیدا خویادبیت کو زوربهییا وهلاتان یاسایین تاییهت ب تیروژئ قه دهرکینه وهەر ئیکئ ل پهی جور وشوئ کریاریین بکارهاتی تیروژ پیناسهکرینه وچ جورە کریار دجیتە دچارچوڤئ وئ دا. بهلئ ئەو پیناسا جودا ژههمی دیتنا ئەوا یا (کومه لا فقهی ئیسلامی) کری (تیروژ دوژمنکاریهکه یا تاکه یان کومهلهک یان وهلاتهکه ستهمکاریئ لسه مروقان نهجامدهت، دژئ "ئاین، خوین، میشک، سامان، نامیس". تیدا ههمی جورین ترسی وئیشاندنی وگوشتن وکهفکرنا بی ماف بکاردهیت دگهل بکارئینانا ههمی ریکین ترس وپرینا ریکا وهەر کارهکی توندی وکهفکرنا تیدابیت. ئەفه ههمی دکهفته دچارچوڤئ پروژی تاوانین تاکهکهسی یان ب کومهل، ئارمانج ژئ بهلافکرنا ترسنیه دناف خهلکید،

گه هاندنا زیانی یه، ژیان وژیاری ونازادی وبارودوخین وان دکهفته دمهترسییدا، دیسان ژ وان زیانان ژی ئهوه ئهوا دکههیته ژینگههیی، یان ئیک ژ دهزگههین گشتی یان تاییهتی یان زیان گه هاندن ب ئیک ژ ژیدهرین سروشتی یین نیشتمانی، ئهفه ههمی شیوهین خراب وگهندهلینه لسه ئهردی وخودی مهزن نه هییا مروقان یا ژیکری) (رابطه العالم الاسلامی، 2010، 414-415). دئی پیناسا گشتگیردا ئامازهکا زیدهتر ب ههمی وان جور وپولین وریکارین بکارهاتی بو ترساندنا خهکی یا هاتی کرن، دههمان دهمدا ئامازه ب وان دژایهتیا کرییه ئهوین دبه ئهگهر بو ئهجامدانا کارو کریارین تیروروی ژ وان ژی ل دژی "ناین، خوین، میشک، سامان، نامیس"، کو ئهفه ههمی ب ههفرا دهندهک ئهگهرین سهرهکیدا کومقههین ئهوژئ ئهگهرین سیاسی، ئابوری، ئاین بیروباوهرین مهزههیی، جفاک دگهل کاریگریا فان ههمی ئهگهر لسه دهروونی کهسی تیرورست وکهسی ستهمکاری لی دهیت کرن.

بهشی دووئ: سیمایین تیروروی ورهنگههانا وئ د روماننا "دهرگههیی دونیایی" دا

1- جورین تیروروی:

پشتی دبهشی ئیکیدا دیاربووی، کو تیرور نه دیاردهکا نوبیه، بهلکو ره وریشالین وئ ب شیوهین جودا دریرهوا میژوویدا ههبووینه، بهلی ژ بهر گرنگییا وئ وزیدهبوونا کارین تیرورستی چ لسه ئاستی تاکهکهسی یان کومهل ووه لاتان پالدهربوویه؛ کو کونگره وقهکولینین جودا لسه دیارکرنا ئهگهرین پهیدابوونا فان کاروکیاران چنه بهین کرن، دیسان پسیرا سهرهکی وگریمانهیی ئهوه ئهری ههر کارهکی توندوتیزی تیدا بیت دچته دچارچوئی تیروریدا؟ ههلبهت لپشت دورستبوونا ههر کارقههانهکی کارهکی ههیی، لهوما لپشت دورستبوونا کارین تیروروی ژی هندهک پالدهرین ههین ژ وان ژی:

1- پالدهرین سیاسی: ئهگهر -هندهک جارا- ههفرکینن سیاسی بگههنه رادهکا بی چارهسهری و چ چاکسازی ژ لایی دهستهلاتی قه نههیته کرن و حکومت لدویف داخازین خهکی تورهبووی نهچیت دی بیته ئهگهر کو کرۆپ وباندين لادهرچووی دناف جفاکیدا پهیدابن وئو دی ب کاری بهلافکرنا پروپاکندين گوتنی ژ پهیداکرنا ترس و دلراوکیی پهیدابن پاشی دی گههیته قوناغا کریاری وئی خویشاندان ل دژی دهستهلاتی پهیدابن وئهفه دی بیته دهلیقهکا گونجای بو هندهک کهسین ههلگرین هیزا دهروونی یا خراب داکو کارین کوشتنی ئهجامبدن و ب قی چهندي دی دهرگههین شهری دناقهرا خهکی و حکومتی و کهسین خرابکار هیته قهکرن، نمونه ژی ژ قی شیوهی یین ههین مینا وهلاتی سوری و دئی دوخیدا تیکهلی دناقهرا بهرگریکرن ژ مافین خو و تیروریدا هاته کرن کهته دچارچووهکی دیترا.

لهوما ئهو توندوتیژیا دهستههلات بکار دئینیت دژی وان ههفه لاتین یاخیبووی ژ یاسا ودستورین دهستههلاتی دئ کهفه ژیر بکار ئینانا جهکی ودمیانا دهزگههین خۆدا ئهو حکومهت دئ ریکارین بهرگیریکرنی ژ دهستههلات وپاراستنا پینگههی خۆ وههمی دهزگههین لهشکهری وئاسایش وپولیسای ئیخیته دکاروبههرگیریکرنیدا(بحر العلوم، حسن السید عزالدین، 2004، 56). لدور شهر عیها قی جورئ بهرگیریکرنی بوچوونین جودا پهیداوون؛ چونکی لایهههک دبینیت کو ئهو ئیک ژ ریکین پاراستنا ئاسایشا نهتهوهی یه ولژیر بنهمایین یاسایی دئ ههمی کیماسی هینه چارهسهرکرن وچاکسازی هیتهکرن. هندهکین دبتر دژی قی چهندی دبینن کو تهپهسهرکرن وستهمهکا نهشهرعی یه؛ چونکی ئهو توندیه دبیته جورمکی ستهمی ل ئازادییا تاکهکهسی وئازادییا رادهربرینا وی/ وئ ژ مافین وان و داخازکرنا مافین خۆ بییههردکته بتاییهت مافین ئابووری وروشنیری وئاینی. (پیکهاتهیا ناؤونیشانی ئیک ژ بنهمایین داهینهرا نه بین کاری ئهدهبی یه، ئهو دبیته کلیلا قهکرنا دهزگههی وان ههمی ریکار وتهکنیکین رۆماننقیس ب ریکا قهگیر وکارهکتهران بکار ئینیت دا بگههینیهته وهرگری داکو ئهو کارلنکی دگهل ناقرۆکا تیکستی بکته)(احمد، سامی شهاب، 2016، 2) درۆمانا (دهزگههی دونیایی) دا یا رۆماننقیس (سهبری سلفانهیی) ئاماژه ب قی شیوهی هاتیه کرن وتیدا کلیلا توندوتیژی ب ههردوو شیوهیین خۆفه کرییه دهستی خاندهقانیدا ئهو ژی:

1- توندوتیژی ب شیوی نهراستهوخۆ: ئهگهر ئهو توندوتیژی وژناقبرنا حکومهتا عیراقی قوناغ لدویف قوناغی ل دژی مللهتی کورد بکار ئینای لدویف پیقهیرین تیرورئ بهینه پیقان دئ دچارچوئی تیروریدا هینه کومکرن، بهلی چونکی حکومهت ب شیوهکی فهرمی ولدویف یاساییین نیف نهتهوهی ب بههانهیا بهرگیریکرن ژ پاراستنا وهلاتی وئاسایشا گشتی و پاراستنا سامانی گشتی وتاییهتی یا ددوخی بهرگیریکرنی دا بهرامبهر کوردا و قوناغین ژناقبرنا قی مللهتی و نهفالهکرن وبن ئاخکرنا ب هزاران زارۆک وژن وگهنج وپیرین بی گونههین قی مللهتی ئهجامداینه، تاکو گههشتیه وئ رادی ههر کهسهکی دیندار ژی بایه گومان ژئ دهر ویفچوونا وی دکر؛ درۆمانا "دهزگههی دونیایی" دا ئاماژه ب قی چهندی هاتیه کرن دهمی "فارسی رهجهبی" بهحسی خۆ دکته و دبیزیت: ((ئهر ببوم جهی گومانی، مزگهفت بۆ من پهناگهههک بوو، ب سایا وئ، ئهر ژ هندهک جه ومروقان دوير دکهفتم وژ خوه نيزیک دبووم... حکومهت دیفچوونا من دکته، رهشکین وئ پتر ژ راپورتهکی ل سهر من نقیسین کو ئهر کاری سیاسی ودینی بۆ لایهههکی دیارکری دکم، ب راستی ژی ههمی بییهختی بوون ئهرسیاست سیاست و ئهر؟ من دگوته وان ئهر ژ بنهمالهکا دیندارم من چو پهیهوندی ب سیاست

وحزبان قه نینه...)) (سلیقانی، سمبری، 2019، 157-158)، دیاردبیت کو ئهو ریکارین حکومهتین کور بکۆر یین عیراقی هەر ئیکی ب ریکهکی ههولدا بیه ئهوان نهتهوان ئهونین ل عیراقی دژین ژناقهبهن تهنها وهلات بۆ نهتهوا عهرهب بمینیت، ئهفه وژبلی ئهو ریکههفتنن وئ دگهل وهلاتین دراوسی گریددان، کو دهاریکارین بۆ ژناقبرنا کوردا مینا وئ ریکههفتناما دگهل ئیرانی کری بهرامبهر دابهزین ژ بهشهکی ژ "شمت ئهلعهرهب" ب مهرجهکی کو ئیران پشتهفانیا کوردا نهکمت وسهرکردین وان رادهستی عیراقی بکمت ودئههفناما "جهزائیر" هاته مورکرن، بهلی نهپنگیرکنا عیراقی ب بنهمایین وئ ریکههفتنی بۆ نهگهری پهیدا بونا شهری وههشت سالان قهکیشا رۆماننقیس ژ زار دهقی "فارسی" چاوهنیا چوونا وی وسیفدینی بۆ لهشکرییا عیراقی یا بزۆری قهگهریت و تیدا ودبیزیت: ((پشتی چهند ههیفهکا ژ شهر دناقبهرا عیراق وئیرانی ده قهومی، حکومهتی گهلک مهورالید قهخواندن وهیزا یهدهک ژی داخوازر، سیفدین ژی یهدهک بوو ژ بهرکو دی ژ "عائیدون" حساب بت، نهخۆ بقیه یان نهقیه لازمه بقیه عهسکهری، ب راستی ژی ههر وهک ته خهنجهرهک لیدایی)) (سلیقانی، سمبری، 2019، 171). ئهفه وهسا دیاردکمت کو خهلکی عیراقی ژی دقوناغین دریز بین شهر ونهخوشیاندا دبوورین، ئهفه ههمی بووینه نهگهری دورستبونا فشارین دهروونی ونهئارامی بۆ خهلکی پهیداگریه وترس ئیخستیه دلی واندا. لهوما ژی پشتی 2003 ژ ستهمی قورتالبوون ب دلین سۆتی پیشوازی ل وان وهلاتین زلهیزکر ئهونین هاریکاریا خهلکی کری کو ژ دهستههلاتا بهعیسیا قورتالین، بهلی وان نهزانی کو ئهو هاریکاریه دی باجا خۆ ههبت.

ههلبهت قههرمانی رۆمانی (سیفدین) ه قهگهرین رۆمانی ب قهگیرانهکا "پولیفونی" روودانین قی رۆمانی قهگهرین، ئانکو ههر پارچهکا رۆمانی ب دهنگی قهگیرهکی روودان دهینه بهسکر، دهنگی دهستپیکا رۆمانی ب قهگیرئ ههمیشتران "دهشتو" دهستپیکهت دویفدا "بهدرخان" رۆلی قهگیری وهردگریه و روودانین چیاپی و پیشمههرگاتی وگههشتنا "سیفدین" ب ریزین پیشمههرگی وقوناغا گهجاتیا وی قهگهریت، "برههیمی خهربهندی" رۆلی ژ بهدرخانی وهردگریه و پیداجوونی قهگیرانا شیوازی گههاندنا چهکی بۆ پیشمههرگی و ب تایبهت "سهید" کو دبیه خالی سیفدینی، روودانا قهگهریت تاکو دگههیه بهسکرنا شههیدبونا "سهیدی" وقهمانا سیفدینی ل چیاپی، بهلی سیفدین کسهکی ههفیشکه دگهل وان ههمی قهگیرا، دیسان روودانین رۆمانی ههمی وهکی زنجیرهکا پیکههگریدی بهحس ل قوناغهکا دیرۆکی یا دریز یا خهباتا مللهتی کورد دکمت ژ وان ژی:

أ- بهشەك بەحس ل قوناغا بەری دامەزراندنا کۆمارا مەهاباد دکتە، چونکی "برەهیم" فەگێرانا روودانێن و ئی قوناغی دکتە و دبیژیت: ((هەتا سالا چل وشەشی تە کویفە بەری خوە دابا، کوشتن وتالان بی، ئەوی پاشی کومالا مەهاباد خاتە دامەزراندن پیچەکی کەیفە مە هات، ئەلا ئەساس ئەم ژ ی بینە خودان دەولەت)) (سلیقانی، سەبری، 2019، 105-106).

ب- بەشەکی دی لدوێف پێشبینیا روودانا و فەگێرانا و ئی دچیتە دسالین 1960-1970 یدا. "فارسی رەجەبی" وەکو برینپیچ فەگێرانا روودانێن وی ماوەی دکتە. تاكو دگەهیتە شەری داعش، بەلێ دناقبەرا قی میژووێ و یا شەری داعش هەندەك فەگێرێن دی روودانان وەردگرن و ئەو دبنە فەگێر ژ وان ژ ی "رەمزانی ئیخسیر" کو فەگێرانا روودانێن شەری عێراق و ئیرانی دکتە و چاوەنیا دورستبوونا هەقالبینی دناقبەرا وی و سیفدینی دا و بەشداریا وان دشەریدا و ئیخسیربوونا وان هەردووکان. رەمزانی فەدگێریت و دبیژیت: ((... وەك گەلەك گوندین دی گوندین مە ژ ی هاتن سوتن. ئەم پەرت و بەلا ف بین. برای من ئەو سیان چوو میسل من و دایک و بابین خوە ژ میسل بارکر ناف گەرگەری و هەسنان ل قاما دی یا ئافا مەزن.... رەحمەتی بابی من عاجز بی، نەقییا مە ل بەر مایکێن گوندەك داگیرکری، ل بەختی هەندەك هوزین عەرب وەك جوبیری و سیتان بەهلیت، ئەو هۆز ب بریارەك حکومەتی هاتن سەر گوندین دەقەری و بینە خودان و ئەم ژ ی ل واری خوە بینە بیکەس و غەریب... ئەز بەحسا دیروکەکا دیرین ناکەم، بەلکی بەحسی سالین هەفتیان دکم...)) (سلیقانی، سەبری، 2019، 185). دیاردیت کو روودانیت رۆمانی میژووێکا داپۆشی ب خۆفە دگرت ب ئاماژەکران ب ژمارا سالا ئەف پێشبینیە ژ ی یا بو خانەقانی هیلای.

ج- هەندەك ژ ی دکتە دسالا 2014-2017 کو شەری "داعش" و ئەو تیرۆرا ب شیوەکی راستەوخو ل سەر مللەتی کورد هاتی کرن و بویە کەیسەکا نیف نەتەوێ. فەگێرێ قان روودانا "ئازەرە" ئەو دبیته دۆماهیك فەگێر و روودانا ب دۆماهی دینی.

2- توندوتیژی ب شیوەی راستەوخو: بکارئینانا ریکێن نۆی یین شەری ل سەرانسەری جیهانی پستی روودانین 11 سیبەمبەری هاتنە گهورین، ئیدی جیهان و وەلاتین پارێزەر ل سەر هیزودەستەلاتا خو هەمی بزاف و ریکا بکار دینن کو بەرسینگێ و ئی هیز و ئایدیۆلۆژیین توندەرەو بگرن و نەهیلن شەری سار ل جیهانی ب گەرمی دەستپیکەت، لەوما پەنایا هەندەك ژ وان وەلاتان ئەو بوو جەمسەرین ئاینی وەکو بەشەك ژ پیلانین خو بکار بینن ژ بو چەسپاندنا پرۆژێ خو ی ئیستراتیجی و گشتیر و لاواکرنا وەلاتین رۆژ هەلاتا نافین ب ریکا لاواکرنا لایەنی ئابووری و بکارئینانا خۆپیشاندانین نافخویی یین

جهماموری ل دژی حکومت وداخازکرنا مافین خو یین باشکرنا ژیارئ وچاکسازیکرنئ و ئەفە ژئ بو ئەگەرئ دورستبوونا (بهارین عەرەبی) و پەیدابوونا توندوتیژی دناقبەرا حکومەت و مللەتی وگۆشتن وژناقبەرن وستمەکاری پەیدابوو، دیسان دلایەکی دیتردا و ل ھندەك وەلاتان وەکی عێراقی بەلافکرنا ھزر و توندیین توندروویا ئاینی و مەزھەبی بکارئینا، داکو ببیتە ئەگەرئ پەیدابوونا (فوجی)ی و دئەنجامدا وپشتی 2003 وەکی وەرچەرخانەکا میژووی ل عێراقی دەستپیکر وپاشی گەشتە وەلاتین دی یین عەرەبی. بەلئ ئەوا ل عێراقی روودای وپشتی روخانا حکومەتا بەعس و دەستپیکرنا سەردەمەکی دی یی حوکمداریی، شەڕین نافخوی ل سەر بەدەستفەئینانا کورسیین دەستەلاتی وپاشی دورستبوونا بەرەین شەری دناقبەرا مەزھەبین "سنی" و "شیعی" وئەو فاکتەرئ سەرەکی یی پەیدابوونا "داعش و شەڕئ داعش" بوون و دەرئەنجامی وئ شۆین تەلەکا میژووی ل سەر ئاخا قی وەلاتی بەرامبەر کوردا و ب تاییەت "ئیزیدیان" ھێلا و ھاتە مۆرکرن. ددیروکا خۆدا "ئیزیدیان" چەندین فەرمان دیتینە وھەمی ژئ ژبو نەھێلانا وان بوویە، د رۆمانا "دەرگەھئ دونیایی" دا و ب دیالۆگەکی دناقبەرا "سێفیدیینی" و "دختور فێرسی/ فارسی" یدا ھاتە کرن، و سێفیدین ئامازە ب سێزدە فەرمانان دکتە ئەوین ب سەر ئیزیدیاندا ھاتی، زۆربەیا وان ژئ ل سەر کەیسە نەتەوئ و ئاینی بوویە. ددانوستاندنئ دا دختور فێرس پرسیارئ ژ سێفیدیینی دکتە و دبێژیتئ: ((ھزرا تە کوپھە چوو؟ ئەز دھزرا ئیزیدیان دە بووم، ل سەر قانا پشتی من بو وی دناخفت: تو باوەردکی ژ ئەستانە ھەتا میسل و بەغدا ئەرد ب خوینا وان ھاتیئە ئافدان؟ داعش ل بەر ھندەك زالمین بەری نھا چو نەبوو.. بەرئ خۆبدی، مۆجرمەك وەك بەردەینی لۆلۆئی ل قەرنئ سێزدی ئیزیدی دگرتن، پشتی کو وەك پەزی قەدگۆشتن، كەلەخین وان ب قونتەرا میسلئ قە دەلاویستن ... یان مفتیئ دەولەتا ئوسمانی ئەبو سعودئ عەرادئ، ئەوئ ل سەدئ شانزدی ب رسمئ فەتوہ دایئ کو کۆشتنا ئیزیدیان ھەلالە و کرین و فروتتا وان ژئ ڕەوا یە؟ ژ خوہ قایخانئ سەفەوئ ل سەدئ ھەقدئ. نە چو مەروقی زەلام ل قەنارەددان و ژن و زارۆك سەبی دکر... ل سەدئ ھەژدئ و نوزدئ ژئ والی و پاشایین میسل و بەغدا یئ ئیسلام ھەمی د کریارا جیھادئ دە ھەسراندن و ل دژی ئیزیدیان راگەھاندن، ب قورئان و سونەتئ موسلمان ھاندان کو بکوژن و مالین وان بسۆژن؟ نە بەس ئەو ما میرئ کۆرە ژئ گوھئ خوہ نەدا ھندەك کەسان و فەرمانا ب سەرئ بەلنگازان دە ئینا؟ ئەرئ برا... ھزرا خوہ بکە، ئەف ئەردئ دبن پیین مە دە ب خوینا قی قەومی ھاتیئە ئافدان و ھێژ بەلا خوہ ژ وان قەناکەن! من ژئ دیرۆکا فەرمانین ئیزیدیان نەدزانی، بەلئ ھەقالەکی من یئ پێشمەرگە ب ناقت "خدرئ ھەویری" بو من ناخفت ب دلەکی تژی شەوات بو من قەدگێرا دبەرا وەك زاروكان رۆندك دباراندن)) (سلیقانی، سەبری، 2019، 211-212). ئەف

فرمانه هه می نه د تاك كهسی بووینه، بهلکو دهستهلاتهك و حکومهتین وی سهردهمی بووینه دژی نهتموه وئولهکی بکارهاتینه بی ئاماژمکرن ب ئهگهرا، بهلی ئهگهرا یی روون و بهرچاڤ بوو. ئهف کاره ل پهی چ یاسا هاتینه کرن؟ ئهگهرا چ ئهگهرا و بههانه نهین ئهو رهفتارین وان دهستهلاتین ستهمکار ب تیرور دهین هژمارتن. ئهگهرا ژ بهر جوداهیا ئول وئاینی بیت، دهولتهی ماف نینه كهسی نهچار بکته ئاینی خو لین فشار و زورداریی بگهویت، چونکی خودی مهزن ئاماژه کریه و دبیزیت:

[لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ۚ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ

لَهَا ۚ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ] (سورة البقرة، 256). كهواته ئهف توندوتیژیا بهرامهر ئیزدییان هاتی کرن ب

شیوهکی ریکخستی و پلان داریژی بوویه؛ چونکی ب دریزیا دیروکی توشی هفتی و چار فرمانا بووینه، هه وهکی روماننقیس ژ زاردهقی قههرمانی رومانی "سیندینی" دهگهریت و ترسا وی ئهو بوو کو "داعش" و گرتنا باژیری میسل و کهمتنا "شنگالی" فرمانا هفتی و پینجی بهسری وان بینیت و "نازه" پینشینیا سیندین قههگهریت و دبیزیت: ((ئهم ژ شنگالی دترسم، تو بیژی بکهفیت دهستی وان پیسان ده..... من گوت خدری ههویژی گری فایدی وه ناکهت، بهلی هزرین خوه بکن دا فرمانا هفتی و پینجی نهقهومت. مادم ئهفه فرمانا هفتی و چاری یه، نهخو ئیزدی ژی تیرا خوه خهلمتن.....)) (سلیقانی، سهبری، 2019، 306 و 312).

نهیقهههرا دورست یا سیاسهتی ئهگهرا سهرکی یی دورستبوونا کارین خراب و ژ یاسایی دهرکهتینه، لهوما ئهف پالدهره ژی لسه بهمهایی دوو ئهگهرین دیتر پهیدادبیت ئهوژی :

أ- ئهگهرین دهرکی:

پهیدابوونا بهارا عهرهبی ئیک ژ وان ئهگهرا بوو ئهوین وهلاتین زلهیز پلانهکا پینش وهخت بو کری داکو جارهکا دی دهستهلاتا خو یا سهپاندی ب شیوهکی نویتر ب سهپینیت، ب بههانهیا تیکچوون و کهورینا بواری ئابووری لسه رانسری جیهانی و یارکرن ب بلندکرن پارهی و کههستین خاری و گرابوونا کهلوپهلین ژ یاری و کیمبوونا دهلیقین کاری و پهیدابوونا شهزین سار دناقههرا جههسهرین زلهیز و تاگیریکرنا هه جههسهرکی بو هندهك وهلاتان و دئههجامدا مایتیکر نهکا داپوشی دکاروبارین وان وهلاتاندا هاتهکرن، نانکو پشتههقانیا وهلاتهکی بهیز بو ئیک ژ وهلاتین عهرهبی بهرامهر کهتن دبن دهستهلاتا وی داکو سهروک و دهستهلاتا وی وهلاتی پینگههی خو بهاریزیت، دبه ئهگهرا بو پهیدابوونا تورهوونهکا جفاکی ب تاییهت هندهك کهس و گروپ وب قی چهندی دی دوو بهرکی کهفیه وهلاتی، بهرمیهك دگل دهستهلاتی دی

پیشوازیی ل وهلاتی زلهیز وپشتهفانیا وی کهت و بهری دیتیر دی دژایهتیی کهت و دی بهرسینگگرتنا وی چهندی کهت وهه می بزاقا دی کهت کو بارودوخین ئارامیا وهلاتی تیکبدن، نموونا قی چندی تونس، لیبیا، یهمن، عراق، سوريا ..

کهواته دیاردبیت کو مایتیکرین دهرکی (دگل گهورینین نیف نهتهوهی نهتهوهین ئیکگرتی هندک بهندین یاسایی دهرئخستن بو چارهسهرکنا وان ئابلوقین دهرلی، بهلی دسر قی چندی هندک ژ وان مایتیکرنا گههشته دوخی داگیرکری وهکی دوخی عیراقی وسوری، دویقدا هندک بریار دهرکهتن ب داپوشینهکا نیف نهتهوهی ریگ بو کویتی قهر هندک دهریر عیراقی جارمکا دی قهرفرینیهقه ب تایهت باشوری عیراقی وئهقهژی بو ریکهک ب هزاران تیرورست پستی 2003 بهینه عیراقی ب بههانهیا بهرمقانیکن ژ داگیرکری ودئهجامدا بارودوخ هه می هاتن تیکشیلان وگهندهلی وتالانکرن پهیدابوو)(الاماره، اسعد، 2003، 67) نهف تیکچوون وئالوزبوونه وکو نهگهرکی دهرکی یه بو پهیدابوونا کریارین تیروری ل عیراقی، ئانکو ل 2003 وهاریکاریا نهمریکا ژبو نههیلانا دهستهلاتا "بهعسیا" ئیدارا وهلاتی کهته دهستی نهمریکا تاکو خهکی عیراقی بو خو دهستهلاتهکا نوی وديموکراتی ب ههلبزیریت، بهلی پستی ههلبزارتنا دهستهلاتی ودانانا حکومهتی ب دهستی عیراقیا ب خو، نهمریکا هیزین خو خوجهرن وژ عیراقی دهرنهکهت، نهف چنده ژی بو نهگهری تورهبوونا خهکی ورورانه کارین تیکدر وتیروری بهرامهر هیزین بیانی دکر وهندک جارا دکههشته رادا پهقاندی وب قی ئیکی بارودوخ و ئاسایشا نهتهوهی تیکچوون، کوشتن ودزی وتالان وپهیدابوونا گرۆپین توندرهو ب ناقتین جودا و ژوان ژی ب ناقتی ئاینی پهیدابوون وئاینی ئیسلامی ژی شوئلیکر. ههلبهت نهف مایتیکرنا دهولهتین زلهیز بو سهدهمی ئیمبراتوریهتا عوسمانی دزقریت و ههولدانین بهریتانیا وفهرهنا ب نههیلانا دهستهلاتا عوسمانی ب تایهت پستی شهرئ جیهانی یی ئیکی 1914-1918، زوربهیا وهلاتین روژهلاتا ناقتین کهتنه ژیر دهستی بهریتانیا وفهرهنا وان ژی دهستی خو دانا سهر سهروهت وسامانی وان وهلاتان ودئهجامدا نهتهوهین ئیکگرتی راگههاندنا مافین مروقی دهرئحست و بهرمقانیکن بهرامهر هیزین داگیرکر ئیک ژ پرنسیپین وی راگههاندنی بوو، دیسان دیار کر کو داگیرکرن کارمکی نهرازییه ژ لایئ ههر گهل ونهتهوهکی قه (المندلای، محمد محمود، 2009، 140)، رۆماننقیسی دمیانا رۆلی "بهدرخانی" دا کو وهکو ماموستایهکی بوویه بو سینفدینی، چونکی نهو ب خو ماموستایی قوتابخانی بوو وسینفدین ژی کورمکی نهخاندنهقان بوو، ل چیا قیایه بهحسی وی ریکههفتنی بو بکهت نهوا دناقهر بهریتانیا وفهرهنا وئامادهبوونا روسیا بکهت و دبیزیت: ((من قیا بهحسی پهیمانا سایکس پیکو ژی بو بکم، چونکی نهو ب

کوردستانی ڤه گریدیای یه، من گوت: سایکس ئینگلیز وپیکو ژى فهرنسى بوو، همدوو زه لام نوینه مړین وه لاتین خو بوون. دحبربا عالمی یا ئیکى ده، ئینگلستان وفهرنسا خوړت بوون تهماهى ل دهفرا روژهلاتا ناښین هه بوون، فهرنسا بو خو ه سووریا ولوبنان گرت، ئینگلیز ژى عیراق گرت. ما کی دشیا بیژت نهخیر؟ هینگى ئه مریکا وئویرس نه وهك نها بهیژبوون... کوردستان دابهش کرن و ژ هینگى وه ره مه خوهدى ب چاڤى سه مری خو ه نه دیتیه)) (سلێڤانى، سهبرى، 2019، 86).

مللەتێ کورد ب درێژیا دیرۆکێ توشی هەمی رەنگێن سەتەم و زۆرداری و داگیرکەر و ئەنفال و بن بڕکەرێ بوو، سەرکردایەتیا کوردی هەمی دەما ب هێقی بوو کو رۆژەکی سەرۆکەک بۆ عێراقی بەیت دانان مافی گەلی کورد وەکو نەتەوە لاسەر قی ئاخێ بدەتی؛ رۆمانقێسی ئاماژەکا نەراستەوخۆ ب سەردەمەکی کەریه کو هێشتا حوکمی "سەدام حوسێن" نە بوو، یە سەئۆرکی عێراقی، لەوما پێشمەرگە هێقی دکرن کو هاتنا وی هاوکیشا سیاسی بگهۆریت، رۆمانقێس ژ زاردەقی فەگێرێ هەمیتشتران فەدگێریت دەمی ئەو دگەل "سەیدی" کو سەرکردەکی پێشمەرکە و خالی سیفیدینی بوو بەحسی وی سەتەمکاری دکت ئەوا ل مەلەتێ کورد هاتییه کەر و دبێژت مەن گوت: ((ئەزبەنی ئەز هێقیدارم سەدام و بەکر باشتەربن... جەنابی تە ژێ دزانت کو عەبدولکەریم قاسم و عەبدولرەحمان عارف بۆ مە چو نەکەر، بەلکی ئەقە بکن چونکی ژنوی هاتنە و دخوازان جەق خوە گەرم بکن... ئەو نەمەتاجن دەرگەهان ل خوە فەکن، بەلی دی هەولدن مە و هەر کەسی نەرازی ل عێراقی ژ خوە رازی بکن..)) (سەلیقانی، سەبری، 2019، 69). ئەقە دیاردکت کو ئەو بەرگیریا کوردا ژ خۆ دکر بو هندی بوو کو مافین وان وەکو نەتەوە هاتییه ژ نەقیرن بەست خۆ قە بینیت، و ئەو ب خۆ ژێ ب ریکێن جودا جودا هاتییه ئەنفالکەر، ژبلی بەرقانیکرێ ژ خۆ و بەرسینکگرتنا سەتەما قان دەستەهلاتا چ ریکێن دبتر نەبوو.

ب۔ ئەگەر ئىن ئافخۇي :

ٺهگهرين نافخوى پيدانابن ٺهگهر پٺڻش ومخت زمينهسازيهڪا دهرهڪي ب ههفڪاري ڪهل لايهين
 نافخوى بؤ نههاتبيت ڪرن. ٺيڪ ڙ وان ٺهگهرين پالدمر بؤ پهيدابوونا گروپ و ڪهسين ههلگرين هزرين
 توندرهو وتيرورستي ٺهو شيوازي پيگههاندنا جفاڪيهه ٺهوي ٺهو ڪهسه تيڊا ڌڙيت (جفاڪ جورئ پيگههاندن
 وپهرومردمڪرنئ ڙگرنگترين ستوينين باومش ومرگرتن وبهرسينگگرتنا تيرورييه، ودميانا قئ چهنديڊا
 هشاريبا جفاڪي دهيت ڪرن ڙبؤ بهرسينگگرتنا تيرورئ (العساف، حمد صالح، 1995، 22) ڙقئ ديتئي
 دياردبيت ڪو رولئ خيزان، قوتابخانه، زانڪو، پهرستگهه وجهين ئايني، راگههاندن، حزبين سياسي،
 ريڪراوين سڦيل بهشهڪي نه قهقههتيابه ڙ هشارڪرن ويپگههاندنا تاڪين جفاڪي وئاگههدارڪرنا وان ب ههر

گهرمه، بهری کو ئەز ژ واجبی هاتبامه مالی، من هه‌بانکا خوه دادگرت دا شهر مزار نه‌بم ب تاییهت ده‌می پرسپاران ژ من دکن)) (سلیقانی، سه‌بری، 2019، 304-305) ئەفه ئیکهم پارگرافه دقئ رۆمانی دا ئامازه دکهت کو دئ داعش سه‌ره‌لدهت، هه‌می ئەو روودانین 2003 تا کو 2014 نه‌هاتینه فه‌گیران و مکو ره‌وشا سیاسی، به‌لکو رۆماننقیسی پتر داکوکی کریه سه‌ر روودانین ژيانا پیشمه‌رگه‌کی دیرین کو به‌شداری وان شوره‌شین سالتین چلان و شوره‌شین ئه‌یلول و گولانی بوویه پاشی پشتی ده‌رکه‌تا لیبوورینی ژ چپایی زفریه، به‌لی نافئ وئ بۆ له‌شکه‌رییا ب زوری یا عیراقی ده‌رکه‌فیت و ده‌نجامدا ده‌ینه ئیخسیرکرن، پشتی چهند سالا دزفریه فه‌ ول فی ده‌می ئازمه‌ری دنیا سیت و هه‌قالینی دناقه‌را و اندا دورست دبیت و دینه ده‌سته‌را، به‌لی ژ به‌ر دلسوزیا سیفیدینی ئەو و ئازمه‌ری پیشمه‌رگه‌ جارن دکه‌فه دانوساندان لسه‌ر بارودوخا، تا کو ئازمه‌ری وئ چهندی دیار دکهت کو ئەو به‌رده‌وام یئ دئاماده‌باشیی دا ژ بۆ به‌رسینک‌گرتنا تیرۆری ئەوا هیشتا نه‌بوویه داعش به‌لکو ئەو گروپین تا‌ک تا‌که‌مه‌ ئه‌وین کریارین تیکدان و تیرۆری دکهن و دینه ئەگه‌ری تیکچونا ره‌وشا وه‌لاتی. روودان و هسا ده‌ینه فه‌گیران و له‌زکرن ده‌می ده‌ینه پیاده‌کرن و روودانین گرییه‌ک یان ده‌هه‌کا ده‌می ده‌ینه کورترن و ئازمه‌ری دبیزیت: ((سیفیدینی هه‌ر نه‌قل پرسپاران ژ من دکر و دگوت: "تو بیژی داعش بۆ مه‌ هاتبیت؟" من فاژکی غه‌یری خوه دجویت: "نه‌خیر، بۆ مه‌ نه‌هاتیه و هه‌گه‌ر بۆ مه‌ هاتبیت ژئ ئەم ئاماده‌نه به‌ره‌قانی ژ خو بکن" قیما وی ب به‌رسقا من نه‌دهات، گرنژینا لیقین وی و گوماننا چاقین وی تیکل دبوون.)) (سلیقانی، سه‌بری، 2019، 305). دشیوازی زمانی یئ "سیفیدینی هه‌ر نه‌قل پرسپاران ژ من دکر" خو یا دبیت کو داعش و هه‌بوونا وئ یا به‌ره‌ف پیش چووی و دبیت "مویسل" یا نیزیك دبیت بکه‌فیت بن ده‌ستی فی گروپی؛ چونکی دپه‌رگرافا دیقدا "سیفیدین" دبیته فه‌گیر و دبیزیت: ((ئەز ل سه‌ر ته‌ختی خوه دناف گولبه‌روژان ده‌ نه‌ستی بووم و مه‌ختی داعش ب سه‌ر میسلئ ده‌ گرتی، به‌لی سیفیدین هشاربوو، ل وئ سه‌رکئ سحاری ئەو ل که‌نالین ده‌نگوباسان دگه‌ریا، پاشی ژ که‌ل فه‌ هاته‌ هنداقی سه‌ری من، ئەز هشارکرم و گوت: "هلو قه‌ومی") (سلیقانی، سه‌بری، 2019، 305). دیار دبیت کو ئازمه‌ری دپه‌نه‌قده‌اندیابو ده‌می سیفیدینی خه‌به‌ری داگیرکرن "میسل" ب وی راگه‌هاندی. و هسا دیار دبیت کو ژئه‌نجامی هه‌بوونا کومه‌کا ئەگه‌ری نافعوی ده‌لیقه‌بوو، و ئەو سته‌م و تیکچونا بارودوخین ئابووری و سیاسی یین وه‌لاتی ریخوشکه‌ربوون کو خه‌لک پیشوازی ل فی گروپا دپوشی بکه‌ت؛ چونکی ل ده‌ستپنکی ماسکئ خو یئ تونده‌رو و سته‌مکار به‌رچاقئ خه‌لکی نه‌کر به‌لکو و هسا خو دانیاسین کو ئەو دئ هه‌ولده‌ن دادپه‌ر مه‌رییا جقاکی په‌یدا که‌ن و ژیارا خه‌لکی به‌ره‌ف پیش به‌ن.

ئەف پالەمەرە ناماژمە بۆ ھەبوونا بارۆدوخ وئەگەرین جۆدا جۆدا یین تیکچوونا ئابووری ھەر وەلاتەکی وئەنجامدا کاریگەریی لیسەر شیرازا ژیارا ھاوەلاتیان دکن. (دبیت ھندەک جارا فاکتەرین ئابووری ھاریکاریب بۆ گەشەکرەن و بەرھەف پێشچوونا تیرۆری؛ و ھندەک جارا ژێ دچیتە دناف خانەیین فاکتەرین سیاسی و جفاکی و روشنبیریدا) (بخیت، محمد رمضان، 2019، 219). کەواتە رووندبیت، کو سەرھلەدانا تیرۆری ل ھەر وەلاتەکی ژ ئیکی دیتەر یا جودایە ئەف جودایە ژێ لیسەر رادا باشبوونا بارێ ئابووری یی ھاوەلاتیان دمیڤیت، ئانکو ئەو وەلاتین پێشکەفتی و چ کیماسیڤ ژیارێ و دابینکرنا کەرسیتین پێدقی یین خاڤن و قەخاڤن نەبەن کارین تیرۆری تیدا ل دژێ حکومەتی بکارناھین -ئەوین جاران بکار دەھین ژێ ئەوین ئەوین نە ھەقوەلاتین رەسەن یین وی وەلاتی وەکی ل فەرنسا روویدای - ب شیوەکی گشتی، تیکچوونا بارۆدخوین ژیان خەلکی پالەمەرکی سەرەکی یە یی پەیدا بوونا دەستپیککی یین کارین تیرۆری چ ژلایێ تاک تاکین خەلکی یان گروپان قە بەرامبەر قان کاران ژێ تۆرەبوونا دەستھلاتی دێ ب بەرسقەدانەکا توند بۆ تەشەنەکرنا وان کاران. پەیدا بوونا تیرۆری ل عێراقی - ژلایێ ئابووری قە - وەکو دەستپیک تاکو گەھشتی داعش ب قی شیوەبوو:

أ- بەری 2003 بارۆدوخین ئابووری یین عێراقی ب گشتی ل ژێر ئابلوقەکا نیف نەتەویدابوو، لەوما عێراق یا نەچاربوو دراقتی خۆ چاپ بکەت و پشت بەستنی لیسەر بەرھەمی نافخویتی چاندنی و ژیارێ بکەت ژبلی ھندەک کەرسەکا ژ ھندەک وەلاتان بۆ دەھات کو پشتەقانا وئ دکر دژێ جەمسەری ئەمریکی و ھندەک وەلاتین ئەوروپی کو دژێ سیاسەت و دەستھەلاتا عێراقی بوون. د رۆمانی دا ب شیوەکی نەراستەوخو ناماژە ب قی پشتەقانی و دژایەتی ھاتیە کرن ((... ئامریکا سەرکیشیا ھندەک دەولەتان دکت و دبێژن وان سەرمايەدار، ئورپس ژێ یا ھندەکا دکت دبێژن وان سوشیالیست، بەردەوام قەبی ئیکدوو دخوازن، ھند چەک ھەنە دشیڤن نە بەس جارەکی، بەلکی بیست جاران دونیا یا مە خراب بکن)) (سلیقانی، سەبری، 2019، 83). وەسا دیارە کو دیرۆکا قی وەلاتی پتیریا دەمی ب شەران قە بووریە ژ لایەکی قە دگەل نەتەوہیین دگەلدا دژین مینا کوردا جار ژێ دگەل وەلاتین دەورو بەر مینا شەری دگەل ئیرانی 1980 - 1988، پاشی شەری کەندافی 1990 و پشتی ھینگی سەرھلەدان چیبوو، ئەو بوو کورد ب ھاریکارییا ئەمریکا شیان دەقەرین خۆ نازادبکەن، بەلکی گەلەک قەنەکیشا ھیزین عێراقی و لەشکەری وئ ھیرش کرە سەر دەقەرین نازاد کری وئەنجامدا خەلک ژ ترسا کیمیا بارانکرنی بەرھەف سنۆرین تورکیا و ئیرانی چوون، نازەر وەکو قەگێری روودانا بەحس قی ماوەی دکت. بی ناماژەکرەن ب میژوویی، بەلکی دمیانا دەستەواژین ئاخفتن وئ خانەقەن دزانیەت بەحس کوچا ملیونی ل سالا 1990 دکت و دبێژیت:

پشتی نازادکرنا عێراقی بریار ئه‌بوو، کو هیزین هه‌فه‌یه‌مانا عێراقی بجه به‌یلان ودوسته‌ه‌لاتا گهل بۆ گهل بزقریت، به‌لی رۆژنامه‌هان "کیم سینگوبتا" دگوتاره‌کا خۆ دا ئاماژێ ب وێ تۆره‌بوونی دکه‌ت ئه‌وا بۆ خهلکی به‌رامبه‌ر فه‌مانا هیزین هه‌فه‌یه‌مانا دورسته‌بووی وبوویه ئه‌گه‌ر بۆ هه‌لگرتنا چه‌کی ورێگریکرتن ل هیزین وان دناف جادین باژیراندا وهه‌ولا گوشتنا له‌شکهری هه‌فه‌یه‌مانا ب تایبه‌ت ئه‌مریکان ئه‌ف رۆژنامه‌هانه دبیزیت ((ل 18/ ئاداری/ 2003 تیمه‌کا نه‌ته‌وه‌یین ئیکگرتی یا نه‌چاربوو لیگه‌ریانی ل چه‌کی کیمیایی و ئه‌تومی یی سه‌دام حسین بکه‌ن لدویف وی ماوه‌یی دیارکری یی بدوماهی هاتنا شه‌ری کو ژ لایی ئه‌مریکا وبهریتانیا فه‌ هاتبوو دیارکرن، رۆژه‌کی به‌ری خۆ فه‌کیشانی تیمین لیگه‌ریانی ل ئوتتلا "قناه بغداد" گه‌هشتن ئیک و گه‌له‌ک د ره‌شبین بوون ژ نه‌دیتنا چه‌کی وجهی فه‌شارتنا وی، ئیکی ژوان گوت: ئه‌گه‌ر ئه‌م نه‌بینین ئه‌فه دی بیه‌ته جهی دلراوکیا خهلکی ل واشنتن وله‌ندن. پشتی پینج هه‌یفه‌ ئه‌و هوتیله هاته په‌قاندن ب کریاره‌کا خۆ گوشتی وتیدا 22 که‌س هاتن کوشتن و 100 که‌س برینداربوون و ژوان ژ "سیرجیو فییرا" نوینه‌ری تایبه‌ت یی نه‌ته‌وه‌یین ئیکگرتی ل عێراقی و "ابو مصعب الزرقاوی" سه‌رکردی کومه‌لا ته‌وحید وجهادی به‌رپرسایه‌تییا کریاری ب ستوه خۆ فه‌گرت)) (BBC)، 22/اژار، 2023. (پشتی روودانین 11 سیبته‌ری و راگه‌هاندنا ریکخراوا "قاعده" و "ئوسامه بن لادن" به‌رپرسایه‌تییا قی کریاری، ئیدی تیروری پتر شاکارین خۆ ل جیهانی به‌لافکرن، ولقیری ئه‌مریکا وگه‌له‌ک ژ وه‌لاتین زله‌یز هه‌ولدان ریکگریی ل قان کریارا بکه‌ن وپشته‌فانییا وان وه‌لاتان بکه‌ن ئه‌وین سیسته‌مین وان نه‌ دیموکراسی و بارودوخین ئابووری یین لاواز وگه‌نده‌لی به‌لاف وه‌کی به‌ری نوکه هاتی ئاماژه‌کرن مینا مصر، عێراق، سوریا، لیبیا، تونس، یه‌مه‌ن... به‌لی دگهل قی چه‌ندی شانه‌یین نه‌ستی یین "قاعده" ل هه‌می وه‌لاتان ب ناقتین جودا جودا ده‌بلاه‌بوون و ئه‌وان پتر کارین تیکدان و خرابکرنی وپه‌قاندنی وتیروری دکر، ده‌ه‌مان رۆژنامه‌دا ئاماژه ب راپورتا 2006 یا وه‌زاره‌تا به‌رگرییا بریتانی هاتییه کرن وئاماژه کرییه کو، شه‌ر ل عێراقی ریکه‌ک بوو بۆ ته‌جنیدکرنا که‌سین تونده‌رو له‌سرانه‌سر وه‌لاتین عه‌ره‌بی وجهانا ئیسلامی، وعێراقی بی ئومیدی بۆ خهلکی خۆ په‌یداکر، به‌لی "قاعده" هات وه‌یفی وئهمید وئیراده ب وان به‌خشی کو به‌شداربین دکاری جیهادی دا، ب قی چه‌ندی عێراق بۆ په‌ناگه‌هه‌ک بۆ وان جه‌کدار وشه‌رکه‌رین وه‌لاتین ده‌وروبه‌ر وتوند وتیزی به‌لافبوو، ژیده‌ری سه‌ره‌کی یی شه‌رکه‌رین زه‌رقاوی ژ سعودیی، سودان، سوریا ومصری ده‌هاتن کو رۆژانه نیزیکی 70 که‌سان ده‌ربازی سنۆری عێراقی دبوون (BBC)، 22، آزار، 2023. (ل قیری سه‌ره‌داقا ریکخراوا "داعش" یا ده‌یت دیتن؛ چونکی ئه‌ف ریکخراوین ب ناقتی ئیسلامی وینی ئاینی شیلیدکه‌ن ناقتین جوداجودا بکار دئینان و "داعش" ژ ئیک ژ وان ناقتان بوو.

ههلبهت ههفرکین و مرگرتنا دهستهلاتی دنایهرا ههردوو مهز ههبین سونی وشیع، فاکتهری سهرهکی یی پشت گوه خستنا خهلهکی بوو ومژیلبوونا وان ب مملانی قه ودورستبوونا قالاتیین سیاسی، ئهقی ههفرکیی ژ ی ره وریشالین خو یین کهفن یین ههین، دهستهلاتا صهدام ریک نهدها شیعا وهکو کوردا ب ههچ رهنگهکی پرهنسیپین مهزههیی خو ب شیوهکی روون وئاشکرا جیهجی بکهن یان روژین خو ساخ بکهن یان ههس کهس نهویریا هیمایهکی "عهلی کوری ئهیی تالب، یان حوسین" ههلبگرن ئهگهر ب نهپهنی نهبايه، روماننقیس ئاماژی ب ههلوستهکی "سیفدینی" دکمت لدهمی شهری عیراق وئیرانی و چاوهنیا هیمایا و سیمبولین شیعا دهریکین لهشکری عیراقی یین مهزههیی شیعه کو وان هزردهکر ئهوی دئ وان ژ کوشتنی پاریزن، بهلی دیاره ژ ی ئیران وهکو وهلاتهکی مهزههیی شیعه دهستهلات ئهوی لهشکری وان گرتبا وئهو سویمول دگهلدا رهفتارهکا جودا دگهل دکر. درومانی دا "رههزان" بهحسی ههلوستهکی خو وسیفدینی دکمت لدهمی شهری عیراق وئیرانی دا دهمی ههردوو برینداربووین وئهووان وهکو موسلمانین شیعه چاوه رهفتار دگهل وان کر چونکی سونه بوون ((... ههس جار وهک جهلهبان دهاتن وگازی دکر)) "الله اکبر" چونکی مرادا وان ئهوی بی شههیدبین، بهلی وئ جاری بی "الله اکبر" هاتن. دیاره ئهوی ژ ی پلانکری بی، هیدی هیدی ئهم رابین سهرپین خوه، ئهولی مه دهستین خوه بلندکرن پاشی دهینان سهر سهرپین خوه وچاقین مه مانه ل تلین وان... مه دوو سی پینگاف هاقین جنیدییهکی گهنج ل مه زفری، بهری تفهنگا خوهدا مه ههردیان وههلییهکا گولهیان رهشاند، سنفدینی خوه دا بهر من، فیشهک ل پیسیر وتهنشتا وی یا راستی کهتن... جهندییهکی ب عهمری خوه مهزنتر بهمز دهستی خودانی تفهنگی گرت، ئهوی راههستاند وگوتی: "نزن، اینا مسلمان هستن"... من خوه هاقینه بهر پین وان کو مه نههیلن د وی حالی ده بهلی پهحنی ل دهف ولیقین من دان... من دهستی خوه گههاند بهریکا خوه و وینه نیشا وان دا بهری پارپاری بکم وپیژم: "به خاگر امام علی" ئهوی جندی ههمی ب جارهمی جفلین، ل ئیکدوو نیرین و پیکفه بهر من قه هاتن. من ددلی خوهدا دگوت یان دئ من هنجینن یان دئ دهستی من گرن... وینه ژ دهستی من دهرئخستن وب دهنگهکی بلند دانه بهر سهلهوات وتهکیران. ئیکی ژ وان پرسیار ژ من کر "سنی هستی یا شیعه" بهمز من گوتی: "من سنی هستم" نهنیا خوه کره گریک و ب سهری لیقان گوت: "فارسی هم میدونه"... ئهوی جندی پشتا خوه دا مه وب ههقالین خومرا گههشت... بهلی باشی جنیدییهکی دی ژ ناف وان دهرکهت، ... ل شهلوالی من نیری و ب کوردی پرسیار دکر: هوین کوردن؟" ژ نوی روح ب من ده هات من زوی بهرسقا وی دا وگوت: بهلی ئهم کوردن ((... سلینقانی، سهبری، 2019، 225-226)) ل قیری توندرووییا مهزههیی پتر رولی خو دبیینت ژ بسلمانهتی کو ئهوه ئاینی سهرهکی وئهف چهنده فاکتهری

سەرەکی یی مەلانی بوویە دناقبەرا بسلاماندا، ول عێراقی ژ ی وەتتا داعش بەشەك ژ وان ئەگەران بۆ قی چەندی دزقريت.

3- پالەدرین راگەهاندنی :

راگەهاندن ئێك ژوان پالەدرین دیتەرە یین دبیتە ئەگەری خوشکرا ناگری تیرۆری و تەرویح کرنا رووی و ئ ل جیهانی، دبیت ژ لایەکی قە هوشداری و ناگەهەدار کرنا جیهانی بیت ل سەر بوویەران و کانێ چ روویدەت، بەلێ ژ لایەکی دیتەرە دبیتە پرۆپاکندهك بۆ ریکخراوین تیرۆری و پتر دەنگوباسین وان بە لاف دین و ب قی چەندی کارتیکرنی ل سەر هزر و ئایدیۆلۆژیاین وان کەسان دکن ئەوین گەلەك ئۆلدار یان توندەرەو کوب هەر ریکەکا هەبیت بگەهەنە وان ریکخراو، ئەف چەندە دگەل "قاعده" و "داعش" هاتە دیتن.

پالەدری راگەهاندنی بازەیی هەفیشکە دناقبەرا تیگدانا جفاکی و تەوانین تیرۆرا نیف نەتەوهی، بۆ قی چەندی پشت بەستنی ل سەر بنەمایەکی ئیستراتیجی یی راگەهاندنی دشری تیرۆرا دەولی دا دگیریت هەرەکی دبێژن ((دوژمنی خو تیرۆر بکە و کەیسە خو بە لاف بکە)) (منتصر، حمودة، 2006، 148). چونکی ئارمانج ژ تیرۆرا دەولی راکیشانا سەرنجا گشتییا جیهانی یە بۆ کەیسە خو، و بەدەستفەئینانا رەزامەندییا خەلکی وزیدەکرنا لایەنگر و دەستەلاتا خو، هەرەکی داعش، "نازەر" وەکو قەگێرەکی هەمیشەتزان یی دۆخی خو و "سینفینی" وەسفەکەت و دەفەگیریت ((ئەز ل سەر تەختی خوە دناف گولبەرۆزان دە نفستی بووم وەختی داعش ب سەر میسلێ دە گرتی، بەلێ سینفین هشیار بوو، ل وئ سەری سحاری ئەو ل کەنالی دەنگوباسان دگەریا...)) (سلیفانی، سەبری، 2019، 305). ئەفە دیاردەکت کو پەنایا مەرۆفی بۆ پەیدابوونا هەر بویەرەکی راگەهاندنە چونکی ئەو ب ریک و تەکنیکین خو یین قەگەهەستنی زۆیتر دشین وینە و خەبەری بۆ خەلکی رابگەهینن، دەهەمان دەمدا دۆخی گشتی شلژان دگەشتی و دەقەر هەمی دگەشتیە د پاپۆرەکا ئێك چارەنقیسەسازدا، و راگەهاندن دئ پتر رۆلی دەتە شلۆقەکارا کو کاودانا راقەبەکن، درۆمانی دا ئامازە ب قی چەندی هاتییه کرن ((هەندەك سیاسەتمەدارا و کەنالی راگەهاندنی دگوتن داعش بۆ مە نەهاتییه، بەلێ سینفینی نیرینەکا دی هەبوو، دگوت داعش نە خوەسەرە، بەلێ چەمەك خەتەر دەهستی کەنەمان دە)) (سلیفانی، سەبری، 2019، 306). دیاردبیت کو پالەشتا داعش زۆر بەییا وان ریکخراوین ئیسلامی یین توندەرەون مینا "قاعده" و ئەو هیزا مەرۆفی یا بۆ دورست بووی ژ ئەنجامی دورستبوونا گەندەلیی دناف وەلاتی دا و تیکچوونا بارۆدخین ئابووری و نەبوونا دادپەرەرییا جفاکی

ههلبهت، بهرجهستكرنا وئنين تيرورئ د رومانا "دەرگههئ دونيايئ" هەر ژ دەستئيكئ تاكو دوماهيا رومانئ پترئ ههميان دئ وئ پارچئ دا ديارديت ئهوا "نازه" تيدا دبته فهگير و روودانا دقهگيريت، چونكي ژيانا قههرمانئ رومانئ تاكو وئ سهردمئ ههمئ نهخوشيبووينه، پيشمهركاتئ، لهشكهربا عيراقئ يا بزورئ، ئيخسیربوون، برينداربوون دشهري دا، بئ كهس وکار و ژ دهستدانا وان، لهوما رومان ژبلي ههلمگرا روودانئن ميژوويهكئ دههمان دمدا رهنقهدانا وئني ژيان وژيارا كهسهكي يه كو نوينهراتيا ب دههان كهسئن وهكو وئ دناڤ في ملههتي دا وهسا ژيايينه ودبيت خرابتر دكهت. لهوما روماننقئس شيايه ب

شيوهكی شههرهزا ب دهربرینین زمانی سیمایین وان دیمهن و وینان بکیشیت ئهوین هاتینه فهگیران، ئانکو ههردهمی خاندهقان دخوینیت ئیکسهر وینهکي بینراو وزهنی لدهف چیدبیت، دقان خالین خاری دا دی ئاماژی ب هندهک ژ وان وینا کهین ئهوین ژئهنجای کریارین تیروروی بووینه سهرهاتی بو ژيانا هندهک کهس و مللهتان:

1- وینن ئیکگرتنا کوردا:

رولی "نازهري" د رۆمانی دا وهکو کهسهکی پيشمهركه دهيتيه نياسين، نازهر دسهردهمی کوچا ملیونی دا ژيايه ودايكا خو ل وی سهردهمی ژ دهست دايه، لهوما ويستگههین ژيانا وی ژی ب وی رهنگی دخوش نهوون وهکو یا پیدقی. بهلی نیاسینا وی دگهل قارهمانی رۆمانی "سینفدینی" دزقرینه وی سهردهمی شهرئ عیراق وئیرانی بدوماهی هاتی وسینفدین ژ ئیخسیریا ئیرانی زقری، وی دهمی نازهري کار لهر ترومبیلهکا "پاص" دکر وحکومهتا عیراقی ئهو دهستنیشانکرن کو وان ئیخسیرین زقرین بگههین مالین وان و دگهل وان ژی سینفدین بوو، بهلی چونکی سینفدین کهس وکارین وی وهغهرکینه وخالین وی ل چیاپی شههیدبووینه ئهو مایه بی کهسوکار، لهوما ب قی ریکی ههقالینی کو گههسته راددا براینی دناقبهرا واندا پهیدابوو، نهخاسمه دايكا نازهري وهکو کورئ خو رهفتار دگهل دکر وژورهک بو وی ل مالا خو بهرههفکر وب قی ریکی پهيوهندیا نازهري ئیکانه دگهل سینفدینی ئیکانهوی کهسوکار بوونه دهستهبرا، نازهر دهمی ژ ئهرکی پيشمهركگاتی دزقری دهنگوباس بو سینفدینی دگوتن، بهلی دهمی داعش بسهر میسل وشنگالی دا گرتی نازهري ل مال بوو، ژبهري دلسوزیا وی بیهنقهادانا خو هیلا وقهگهیریا بهروکین شهر و بهرگیریی، سینفدین ژبهري وی نهئارام بوو، چونکی دوی دهمی دا هیلین پهيوهندیا ژی دهاتن برین، لهوما نازهر فهدگیریت ودبیژیت: ((بهري ئهم ب ئیکجاری ژ شنگالی بزقرن مالی، تیرورستان ب سهر کوبانی ده گرت. ب یاسا کهنالین راگههاندنی مه های ژ دهنگوباسین خبات و بهرخودانا شهرقانان ههبوو، بهلی بو مه ببو مهرق تهفاسیلان بزنان، چونکی تهکتیک وسترآتسجیا وان جودابوو)) (سلێقانی، سهبري، 2019، 313)، ل قیرئ رۆماننقیس شیاشه وینن راستهقینه یی وی پارچا دیروکی بو نهوهیین داهاتی دیکومینت بکهت. دیسان ئاماژهیهکه بو وی گوتنی ئهگهر چهند کوردا ههقدوو نهقین بهلی دیاراستنا ئاها کوردستانی دا دههفگرینه ((سهرکهفتنا تیرورستان ل کویفه بت بو مه وهکو پيشمهركه شکهستنه و شکهستنا وان ل کویفه بت بو مه سهرکهفتنه ب تاییهت ههگهر ل سهر ئاها کوردستانی بت، قیجا باشوور یان رۆژئاها بت فهرق نینه..)) (سلێقانی، سهبري، 2019، 214). ئهفه ناخفتنا نازهري بوو فهدگیرا، وبو پتر پشتهفانیکرنا قی چهندی کو پاراستنا ئاها کوردستانی ل ههرچار پارچین کوردستانی ئهرکی ههمی کوردایه، ئهوبوو

لسەر داخازا سەرۆکی هەرێما کوردستانی و لدوێف یاسایا سەرۆکاتیا هەرێمی یا ژماره (1) یا سالا 2005 یا هه‌موارکری داخاز ژ پەرله‌مانی کوردستانی بریارمکی دهریخن ب هه‌نارتنا هه‌زمه‌کا پێشمه‌رگه‌ی ب مه‌رهما پاراستنا ئاسایشا نشته‌مانی ژ مه‌ترسییا داعش، و ب قی چه‌ندی پەرله‌مانی کوردستانی ب بریارا ژماره (28) یا سالا 2014، کو سی خال ب خۆفه گرتیوون دهرئێخست و یا پێکهاتیبوو ژ :

ئێک: ره‌زامه‌ندی هاته‌یه‌ دان ب هه‌نارتنا هه‌زمه‌کا پێشمه‌رگه‌ی هەرێما کوردستانی بو به‌رگیریکرنی ژ کۆبانی.

دوو: وه‌زاره‌تا کاروبارین پێشمه‌رگه‌ و لایه‌نین په‌یوه‌نده‌دار دی قی بریارێ جێبه‌جێکه‌ن.

سی: ئه‌ف بریاره‌ ژ رۆژا دهرچوونی 2014/10/22 دی هه‌تته‌ جێبه‌جێکرن و درۆژناما فره‌می (وه‌قاعه‌ی کوردستان) دابه‌لاقیته‌. سايته‌ی پەرله‌مانی کوردستانی، خۆلا چاری، (<https://www.parliament.krd/business/resolutions>)

2- وێن برینداربوونا نازه‌ری:

د رۆمانا دهرگه‌هی دونیایی دا رۆماننقیسی فره‌ده‌نگی ده‌هگیرانی دا بکارئینایه‌، به‌لی ئه‌و هه‌ردوو ده‌نگین به‌حسێ برینداربوونا جه‌سته‌هیا که‌سایه‌تین رۆمانی دکه‌ت هه‌ردوو قه‌گیر (ره‌مه‌زان و نازه‌ر)ن، به‌لی هه‌ر ئێک ژ وان قه‌گیرانا برینداربوونا که‌سه‌کی دکه‌ت و ده‌مین جودا، ره‌مه‌زان و سێفدین ببوونه له‌شکه‌ر "جندی" بین عێراقی پشتی موالییدین وان بو شه‌ری دناقه‌ه‌را عێراق وئیرانی دا هاته‌ین خاستن، و دوی شه‌ری دا ژبلی سێفدین ئیخسیر ببیت بریندارژی ببوو، وئه‌ف چه‌نده‌ بو وی یا نه‌خۆش بوو؛ چونکی وی نه‌دقیا بو رژیمه‌کی شه‌ری بکه‌ت و بریندارببیت کو بووینه نه‌گه‌ری داگیرکنا ئاخا ملله‌تی وی وب سه‌دان شه‌هید ژ پێخه‌مه‌ت وی ئاخێ داین وژوان ژی خالی وی "سه‌ید" کو سه‌رکرده‌کی پێشمه‌رگه‌یی ناقداربوو به‌لی دشه‌رمکی دا شه‌هید دبیت. ره‌مه‌زان دبیزیت: ((... من هه‌زرکر ژیان دی ل سه‌ر وی ده‌ستوداری به‌رده‌وام به‌ت، به‌لی حه‌ر با عێراقی وئیرانی هه‌زا من خه‌له‌ت دهرئێخست، پشتی چه‌ند رۆژمه‌کان ناخی من بو عه‌سکه‌ری هات.....)) (سلیقانی، سه‌بری، 2019، 192) ل قیری دیاردبیت کو عێراقی بی جوداهیا هه‌زی وئاینی ونه‌مه‌وی زه‌لام دهرنه‌ له‌شکه‌رییا ب زوری، چونکی ره‌مه‌زان وه‌کو قه‌گیر دیاردکه‌ت کو ئه‌و ژ نه‌چاری چوویه دیسان ل ویری ئه‌وی سێفدین ده‌له‌وێسته‌کی کوردینی دا نیاسیه‌ و ره‌مه‌زن دبیزیت: ((... دناقه‌ه‌رمکی دا ئه‌فسه‌ره‌ک وه‌کی من ئه‌سمه‌ر به‌ژنه‌هۆست هات وناقین مه‌ خواندن. هه‌ر که‌سه‌کی کاره‌ک زانییا دا ئاله‌کی، به‌لی مه‌ ئیزیکی سیه‌ و سی که‌سان گوت ئه‌م چو نزانن، نه‌

مه سنعتهك ههيه و نه ژى قهلمهه دزانن، ئهفسهرى ئههيا خوه كره گرئك، ژ ههميان هاته راستا من و ب دوو ليئين كهلهتى گوت: "بو مهلا مستهفا وجهلال تالهباى هوين دزانن هول تلا خوه بكن، بهلى بو سهيدرئهئيسى هوين چو نزانن" زهلامهك بهژنراف ب رهخ من قه بهرسقا وى دا وگوت: ته حق ههيه بهحسى مه جندبيان بكى، بهلى ته حق نينه بهحسى مهلا مستهفا وجهلال تالهباى بكى... ما ته ئهم جيئرباندينه و مه تلا خوه هو لى نهكرى)) (سليقانى، سهبرى، 2019، 195-196). هندهك ژ قهكولينين سويسويسايكولوژى دياردكهه كو پتريا وان دوخين تيرورئ ئهوين دناف ههر وهلاتهكى دا پهيدادين شينوارين وئ يين دهستپيكى بو وان شهران دزقرن ئهوين چ يين نافحوى يان يين ههرىمى يين وهلات تيدا بوريبيت، ئهقه ژى ئاماژهيهكه كو دورستبوونا "داعش" ريخواوين تيرورئ دهرئهنجامى وئ ئهو ميژوويا خويلاوى بوويه ئهوا عيراق تيدا بوورى وتاكهكهسين وئ لسهر وئ چهندي پهروهرده بووين، چونكى دياردبيت كو پهيوهنديهك يا دناقبهرا شهران وتوندوتيزيى يا ههه ئانكو ((ئهو توندوتيزيا جفاكى ئهوا ژ لايئ گروپان قه دهئته ديتن كاريگهريا خو يا راستهوخو يا لسهر توندوتيزيا كهسى يا ههه)) (مكي، عجم، 2008، 6). ههلبهت دشهراندا بارئ دهروونى يئ كهسى وزالبوونا هزارا مرنئ دهر چركهكيدا يا لسهر ميئشكى زاله، لهوما ژى هندهك جارا دههه كهسهك هههه تشتا دزيانى دا ژ دهست ددهت بو وى مرن يان كوشتن وشههيدبون ئاراميهه، دههه لهشكهري ئيراني بهري تهنهنگين خو دايه رهمهزان وسيفديني ئيكسهه بئ دوودلى سيفديني خو كره مهتال ودا بهر رهمهزاني. رهمهزان قى ههلويستى قههگيريت و دبئزيت: ((... مه دوو سئ گاڤ هاقئين، ژ نشكهه قه حنديههك گهنج ل مه زقري. بهري تهنهنگا خوه دا مه ههردويان وههلبههكا گولهيان رهشاند، سيفديني خوه دا بهر من، فيشهك ل پيسر وتهنشتا وى كهتن، وهك دهحيههك خوه دناف خويلا خوه ده گهفات....)) (سليقانى، سهبرى، 2019، 224). پشتى چهند قهگيرانا چهندين ديمههان جارمكا دى قهگير ديمههين برينداربوونا سيفديني قههگيريت قه دبئزيت: ((ل روژا دى ئوتوبيس ئينان دا مه قهگوهيزن تههراني. روينشتى لهر پهنجهرئ، من چاقين خوه نقادن هندهك ديمههين شهري هاتن پيش چاقين من ب تاييهت ومختئ سيفديني خوه دايه بهر من و برينداربي)) (سليقانى، سهبرى، 2019، 230). ئهف وينئ روماننقىسى ژ زاردهق قهگيري پيشچاف كرين بهروفاژى وى وينه وكهيسئ يه ئهوا "نازهرئ" قهگير دبئزيت، چونكى سهردهم يئ هاتى گهوورين وشيواژئ شهري ژى دگل خو گهووريهه، ئانكو ئهو شهري لسهر داگيركرنا ئاخى ودهرهههجمئ سهرنهگرتنا ريكههفتنا دناقبهرا عيراق وئيرانئ دا بو شهري هزارى وجارمكا دى ب نافئ ئيسلامئ وئول وئاينان ئاخ وجه و دهقهرين تاييهت هاتن داگيركرن. دقئ شهري دا دوو بهرههه دورستبوو ئهوژى شهركئ سار دناقبهرا توندرهوين ئيسلامئ وئهو ريخواوين جيههاني يين پالېستيا بكارئنانا توندوتيزي وتوندرهويئ ژبو خو زالكرن ودهستدان بهسر ئاخ

وسامانی وان وهلاتان ئهوین بارو دوخین سیاسی نهجیگیر، بهرام بهر وان وهلاتین ئاشتی خواز وحهزا پیکهژیانئ هه، ئه وهلاتین پالیشتیا دیموکراسیهتی و فره ئاینی ونهتهوهی هه. لهوما دقئ شهرئ دا وینهکی گهلهکی بترس یئ تیرورئ و بتاییهت یئ داعش هاته پیش. رۆماننقیس شیاییه ب شیوهکی لسه زارئ ئازمرئ بهحس بکهت و قهگیرانا چاوهنیا برینداربوونا خو وشههیدبوونا سیفدینئ بکهتن.

"نازم" وینئ کهتنا کوبانی قهگیرئ ب شیوهکی وهسا دبیزیت ههروهکی کامیرهک وینا بهرچاقئ خاندهقانی دکهت، ئهف چهنده ژئ بو دوو ئهگهرا دزقریت:

1- رهوانیا زمانی وشههرهزاییا دهربرینا رۆماننقیسی ژ زاردهقی قهگیرئ.

2- ئه کهسین دخوینن ئهون ئهوین دوی سهردهمی دا ژیاين وديمهن ب چاف ديتين. بهلئ ئهقه وئ چهندئ ناگههينيت كو ئهگه پشتي بيست سالين دي ئهف ديمهنه نامينيت، بهر و قازئ ئهف جوره رۆمانه دئ بنه ديكيومينيت بو ههبوونا شهرهکی تيرورستی وگوشتن وئنهفالکرنا نهتهوهکی ل ژير ئالايئ ئاينهکی پاک وياقر ژوان هزر وتوندوتيزيا.

"نازم" ژ وان پيشمههگههين ههنارتبوو بو کوبانی، دبیزیت: ((سييههريئ کوبانی کهفتبوو ددهست تيرورستان ده، شهرئ مه دگهل وان ل هندهک تاخين روژئاقا ب تنئ بوو. ئهم ل بهندا ئهيريکیان دمان، سينورئ مه دهستنيشان کربوون و نهدهيلان ئهم دهر بازبين يان گولهيهکی بتنئ ژئ بتهقينين.... ته کويقه بهرئ خوه دابا، ژبلي مرن وههرفاندنه ته چو دي نهدديت، کس نهماوو دکوبانی ده؛ بتنئ ئهم و دووسهه شهرقان وهندی تبليئ دهستان روژنامهگهريئ بيانی. ل روژا چارئ، بهرکئ هاونهکی هات ول ناف فسيلا مه کهت، ئهم تارومار بوون، ناسمان بو غوبار... ب تنئ بهژنا دويکيلئ بلندما، ئهز ژههفالين خوه قههتيام وکهتم سهردهقی خوه ل نيقا کولانی، ئالی چهپئ یئ کهماخا من نيشا، ومختئ من دهستی خوه گههاندیئ سوربوو، هندهک ههفالين شهرقان نيزيک بوون، زوی ل من بوونه خودان، ل بهر دهنگی گولهيان ئهز گههاندم بهر ديوارهکی.)) (سليقانهی، سهری، 2019، 315). ل قيرئ ئازمر چاوهنیا برینداربوونا خو بهحس دکهت، بهلئ وینئ وئ برايهتيا دناقهرا شهرقان وپيشمههگهیی دا قههگوهيزيت، دههمان دهمدا وینئ ئافرهتا شهرقان وچاوهنیا هاريکاریکرنا وی وبهشداریکرنا وان دشهری دا وهکی زهلامان. ئهف وینئ ژنئ ئهوی بهحس دکهت دناف کیم وهلاتاندا دهيت ديتن بتاییهت يين روژههلاتا نافين ئهقه ژئ هيمايئ زیرهکی ویرهکیيا وئ ددهت و نازمر دبیزیت: ((... هههالهکا شهرقان ب نافئ ديرين دگهل من هيللا، ديريني ب قامئ پهنتهلوني من قهتاند و بهرئ خوهدا برينا من، ئهز ترسيام ژبهركو جههکی حساس بوو،

بەلێ ئه‌وێ موراڵا من بڵندکر: نه‌ترسه هه‌قال ئازەر برینا ته‌ سڤکه... پشست راست به‌ ئه‌مێ کۆبانی ژ تیرۆرستان رزگار بکن، مه‌سه‌له ته‌نێ و مه‌خته، گهرمه که ئه‌م ب سه‌هر و ئیسرار وته‌محولێ بکن... تو ڤان هه‌قالان دبینی پرانییا وان ژێ مینا ته‌ بریندار بوونه، لێ ئیرادا وان ژ هه‌ر تشت دن به‌یژتره)) (سلیڤانی، سه‌هری، 2019، 215-216). کهواته هه‌بوونا شه‌رقانێن ژن دڤی شه‌ری دا سیمبۆله‌کا دیتر یا ڤه‌بوونا ئازادییا هزری و که‌سایه‌تیێ لده‌ف مله‌ته‌ی کورد به‌رچاڤ دکه‌ت، چونکی دڤی دۆخی ئازەر تیدا بریندار پالېشتیه‌کا ده‌روونی و ئارامیه‌کا گیانی ب وی به‌خشیه کو بو وی ببیته هاندان و مورا لا وی بڵندبکه‌ت و ئازەر دوه‌سفا و اندا دبێژیت: ((باوهر بکه دونیا یه‌کا دی بوو، ب تنێ دوو کچین حجیل و زه‌لامه‌کی بریندار ئاکنجین و ئی بوون.... ناڤی یا مه‌زن ئارارات و ناڤی یا بچویک ژێ زینێ بوو، ده‌مێ من دسه‌رو به‌رین وان دنیری من دزانی شه‌رقان، کاله‌کا ڤه‌هوائی، جلکین خاکی دگهل ئیله‌که‌کی، شاله‌کا که‌سکا گولگولی و ته‌هن‌گین کو هیژ بیه‌نا باریتی ژێ دڤری. ئارارات گه‌له‌کا بسته‌ه بوو، هه‌ر بیه‌نه‌کی ب ده‌نگی خوه یی به‌ره‌ست ستران و مه‌وال دگوتن و هه‌ر وه‌ک ئه‌م ل سه‌هیرانی... زینێ ژێ ده‌م بو ده‌می جه‌ی خوه ده‌یلا، ده‌اته کیله‌کا من جگار که‌کا تویتنێ دیچا... ئارارات ب تنێ ژنه‌ک بوو، به‌لێ به‌رامبه‌ر سه‌د زه‌لامین سمبیلادیی بوو)) (سلیڤانی، سه‌هری، 2019، 317-318).

3- وینێ مرنی و ڤارمهانی رۆمانی (مرن دناڤه‌روکا رۆمانی دا):

ده‌ستپێکا درۆمانا (ده‌رگه‌هی دونیایی) تاکو دۆماهیێ دناڤه‌را هه‌ر چه‌ند ڤه‌گیر و روودانا دا مرنی رۆلی خو یی هه‌ی، و ئه‌فه ژێ وه‌کی ده‌رئه‌نجامی ڤی ژیا نا مروڤ تیدا دژیت، به‌لێ یا گرن‌گ ئه‌وه مرن و ژیا نا به‌رده‌وام یی ده‌ه‌ڤرکی دا، چونکی هه‌ر ئیکی ژوان دڤیت ئه‌و به‌سه‌رکه‌ڤیت (مرن روویدانه‌کا به‌ترسه سیستمی ژیا نێ دشکینیت، زڤرینا خو یا بازنه‌ی دراوه‌ستینیت، ده‌هه‌ر چرکه‌کی دا بیر هاتنن وی که‌سێ مری ورژاندنا هه‌ستین ده‌روونی یین مروڤی دکه‌ت مینا: خه‌م، ترس، دل‌راوکی یا نا حیه‌تی بوون)) (حاج علی، مازیة، 2017، 153). ڤه‌گیرانا روودانن ڤی رۆمانی ژێ ب (ده‌شتی) یی ڤه‌گیر ده‌ستپێدکه‌ت و ڤه‌گیرانا ژیا نا خو و سیڤدینی و ژیا را گوندا دکه‌ت، دمیانا ڤی چه‌ندێ دا ئاماژێ ب چاو هنییا ماله‌ئاڤه‌ییا دایک و بابین سیڤدین دکه‌ت و دبێژیت: ((... هیژ دیچکی ده‌ زه‌مه‌ن وی ژ سیها دایابان مه‌حروم دکت، بابی وی سه‌لیم ده‌یسترێ ده‌ دکه‌فت و پشستی هه‌یامه‌کی دمرت، دایکا وی فانه‌ ژ ڤه‌هه‌ران ده‌ دکه‌فت ناف ئه‌ڤیان و چو پێ ناچیت ب بابی وی ره‌ دگه‌هت)) (سلیڤانی، سه‌هری، 2019، 18) رۆماننڤیسی بازنی مرنی ب یی روودانا ڤه‌ گریدده‌ت و چه‌رخا بازنه‌ی ل دۆماهییا رۆمانی ب شه‌هیدبوونا سیڤدینی ل شه‌ری دژی تیرۆرستین داعش بدوماهی دینیت، ئه‌فه و ئی چه‌ندێ دیار دکه‌ت کو - دبیت - بی به‌رچاڤ و هه‌ر گرتنا

نقیسەری ئەف ریککەقەنتە دورستبیت، چونکی هەندەک جارا ریکارین روودانا چاوەنیا ریزکرنا روودانا ژ رۆمانقیسی دخازیت. و شەهیدیبونا سیفیدی ژ زاردەقی "نازەری" قەگەر دەیتە قەگەرنا، بەلێ ئەو چرکەساتا سیفیدین شەهید دبیت قەگەر بەحسێ شیوازی شەری دکەت وکانی چاوە سیفیدین وئارارات وزینی شەر کر و دبیزیت: ((سیفیدین هاتە ئالی مە وگوت: "هشیاری خوەبن، ئەز باوەردکەم تیرۆرست نیزیکن.. پیر نیزیکن" ئەو زقزی جەیی خوە ونەزقزی، دەنگی گولەیان قەدا. ئەووب خوە کەس ل جادی نەبوو. بەلێ ژ نشکەکی قە وەکی مشکان ژنەفەقان دەرکەفتن و بەربوونە کولانی، بو من بو مەرەق بچمی وان ببینم من خوە گەهاندە بەر ساتری ئاراراتی و دکەلشتەک دیواری رە بەری خوە دا سەرۆبەری وان، هەر ئیکی بیجامەیک فرەه و کراسەکی کورت هەتا سەر چوکل بەربوو. کەقینکەک رەش ل پرچا هەتا سەرملان ئالاندبوو و ددا بەر تەکبیران، من هەتا دوازەدان هژمارتن و هەمی ژێ چەکدارن... پشتی قەدەرەکی نیزیکی بووین، زینی وئاراراتی ژئالەکی و سیفیدی ژئالەک دە قە ئەو ئارمانج کرن، دگەل هەر گولەیکە من دبیت کا چاوە هەر ئیک وان دکەفت ئەردی و خوە دناف خوینی دگەقازت، دگەل هەر کەفتەکی ئیک دا بیژت "تەکبیر" یین دا بیژن: "الله اکبر...")) (سلیقانی، سەبری، 2109، 321-322).

بەلێ پشتی سەرکەتتا وان ل سەر وان تیرۆرستان قەگەر بەحسێ کەیف خوشیا خۆ دکەت و دبیزیت: ((ئەز دبیزم سیفیدین ب برنویا خوە نیقەک ژ وان کوشتن. ئەز گەشبین دبووم ما دەم سیفیدین دگەل مەیه...)) (سلیقانی، سەبری، 2019، 322). ئەف کەیف وان گەلەک قەنەکیشا، چونکی مرنی بازنی خۆ دقەدەر سیفیدی ئالاند و ب گولەیکە قەناسی شەهیدبیت و نازەر ب وینەکی سینەمائی دقەگیریت و دبیزیت: ((هێژ گرنزین ل سەر لیقین من، دەنگی گولەیکە هات و ئیدی گاقین وی بیدەنگ بوون، مینا چیاپەکی هیدی هیدی سیفیدین ب سەر خوە دە هەرفی، سەری خوە نەچەماند، بەلێ کەفتە سەرچوکی خوە، برنویا خوە دانا بەر خوە و ئەردی ئەنیا وی ماچی کر)) (سلیقانی، سەبری، 2019، 324). دیاردبیت کو ئەف رۆمانە ل سەر بنەمای توندوتیژی و تیرۆر و ژناقەرنی هاتیە هەبوونی چونکی ژبلی قان هەردوو وینین دەستپێک و دوماهی یین وەغەر کرنی "خالی" سیفیدی "سەید" کو سەرکردەکی پێشمەرگە بوو ئەوژی دشەری دا بەرامبەر لەشکەری عیراقي شەهیدبیت و سەرھاتیا وی ژێ ژلای "بەدرخانی" قەگەری دەیت گوتن، دیسان بەهەرکا باش ژ قەباری بازنا مرنی بوو ئەو دناقەرا عیراق وئیرانی دا هاتی کرن و بەزاران خەلک ژ هەمی ئۆل ونەتەوا هاتین گوشتن بیخەمەت پاراستنا بەرژەوندین خۆ. کەواتە رۆمانا دەرگەهی دنیایی قەگەرانا هەندەک روودانایە ب دریزیا میژوویا مللەتی کورد و خەباتا قی مللەتی تیدا بووریە، هەمی هەر روودانین هاتینە کرن هەر ئیک گریپەکا ژیانێ یە و دەر ماوەکی ژ وان دا شلقەکا مەزن ب کەیساکوردی کەتیە، بەلێ ئەف قوناغا داعش ژ گەلەک ژ وان قوناغین دیتەر یا

ستهمكار ترېوويه. رۆماننقيس كليللا گرتنا دەرگهه رۆمانی ب و هسیهتا سیفیدینی بدوماهی دئینیت، ونامهکی بۆ نۆرهانی کچا "مهلا یاسین" دهئیریت ئهوژی پشتی "مهلا یس" ژی مالناقاهیی ژ فی ژیانئ دکهت و "نورهان" ودایکا خو ب تنی دمین د نازهر دبیژیت: بهری سیفیدین وه غهرکهت گهلهک تشت بۆ من گوئن ((... نافیشان وژمارا تلهفونا پاریزهرکی دا من، دیاره بهری هینگی دیتوو و هزرا خوه و ههر تشتی کرېوو، نیقهک ژ سهروته و سامانی خوه لسه نافی نۆرهانی نفیسیوو، وهسیهتا وی ئهبوو، ئهز خوه بگههینم وئ و نههیل ب تنی و بیژمی ژی گهردهنا وی ئازا بکت)) (سلیفانی، سهبری، 2019، 327). وهسا دیاردیبت کو دوماهی فی رۆمانی وینهکی مهرگهساتی بوویه؛ بهلی ب تهکنیکهکا ریخهستی دەرگهه رۆمانی ب فهگیرانهکا بلهز هاتیه کرن، رۆماننقيس شیاییه فان دیمهنا ههمیان ب شیوهکی تهکنیکهکا سینهمایي بدهت بهرئیک، ههر خاندانهفانهک بخوینیت ههست ب ههبوونا فی وینهی دکهت ههروهکی ئهف روودانه ههمی نازهری بۆ رۆماننقيسی دچهند دهمژمیرهکاندا فهگیراینه، ژ بهرکو رستین دوماهی ب زمانئ ئاخفتنگهری فهگیر دبیژیت: ((کهکی سهبری، من بهیستییه کو ته باوهری ب دوماهیکان نینه، بهلی دیاره تو گههشتی دوماهیکا ریوایهتی)) (سلیفانهی، سهبری، 2019، 328). ئهفه ژی شیوازهکی جودایه ژ وان رۆمانین بهری نوکه ژ لایئ ههمان رۆماننقيس فه هاتیه نفیسی؛ چونکی بکارئینانا ئهف (تهکنیکهک ژی ههروهکی ههلگرتنا کامیرهکی یه و ب چهند چرکهیهکا دیمهنا فهگوهیزیته دناف ئاشوپا خاندانهفانیدا) (نورالدین، کولدن عدنان، محمود، عبدالرحمن محمد، 2024، 214)، ئانکو دوماهیکهکا جودابوو ژ زۆربهیا رۆمانین دهفهري، چونکی رۆماننقيسی شیوازی فهگیرانهکا راستهوخو دگهل کهسهکی بهرامبهر بکارئینایه.

ئهنجامین فهکولینی: پشتی ئهف فهکولینه ب دوماهی هاتی ئهف ئهنجامه دیاربوون:

- 1- تیرۆری ره وریشالین کهفن یین ههین، بتنی شیوازی وی دههر سهردهمهکیدا هاتیه گهورین.
- 2- تیکچوونا بارئ ئابووری ونهئارامیا بارودوخین سیاسی فاکتهري سهرمهکیه بۆ دورستبوونا کارین ههرمهکی ودهرکهتن ل دژی دهستهلاتی وپاشی گهورینا ئاراستا وهرگرتنا مافان بۆ کارین تیرۆرستی.
- 3- بکارئینانا ئاینی وکو پهردهپوشکرنهک بۆ ههبوونا هزرین تۆندرهو، ب بههانهیا جیهجیکرنا پرنسیپین ئاینی زۆر جارا ب دهلیقه هاتیه دیتن کو کاروکریرین تیرۆری هاتیه ئهنجامدان.
- 4- تیکهلهکرن دناقههرا خویشاندانین سقیل وداخازکرنا دادپهروهردیا جفاکی بهرامبهر پاراستنا دهستهلاتی ب پیگههین خو، دهرئهنجامهک بوو کو کارین تیرۆری وگوشتن بهینه کرن.

5- داعش قهریزا وان هەمی گروپین تیرۆرستی بوو یە ئەوین ب دیزیا میژووێ ب نافێ ئیسلامەتی پەیدابووین ژ وان ژێ "قاعیدە". خۆرتبونا بزاقتین وێ ژێ روودانین 11 سیپتەمبەر 2001 و بهارین عەرەبی ل 2003.

6- داعش بوو یە ئەگەر پرتوبەلافکرنا نەتەوێک بنافێ کوردین ئیزدی، دەقەرین وان هاتنە کونترۆلکرن و کچ و ژنن وان کرنە سەبی و زارۆک بێ خیزان هیلان، ئەنفال ل سەر وان راکرن.

7- ئیکریزیا نەتەوێ، پێشمەرگە و شەرقان ب هەقرا دگەل هیزین هەقەیمان قی گروپی تیرۆری ژناقشەن و جارەکا دی وان دەقەرین داگیرکری قەزقین.

8- رۆمانا کوردی هیشتا ب شیوەکی بەرفەرە ئەف وینێ تیرۆری نەکریە بابەت، هەرچەندە ب سەدان شەهید و بریندار دقێ شەری ل دژی وان هاتیکن گیانی خۆ کرینە قوربانی، هەر شەهید و بریندار و پێشمەرگە هەمەک هەلگری چیرۆک و رۆمانەکی یە، لی هەتا نوکە ئەفە ئیکەم رۆمانە دیارچەیکە چەنە بەرپەری دا هاتیە بەحسکرن، کو ئەو بوو یە دەرگەهەک بۆ دونیا یەکا دیت.

9- رۆماننقیس "سەبری سلیقانهی" شیا یە ب تەکنیکا پۆلیفونی یان فرەدەنگی بکاربینیت و دقێ رۆمانی دا چەند قەگێرەک هەبوون، هەر ئیکی ژوان پارچەک ژ رۆمانی و روودانین وێ و چاوەنیا نیاسینا قەهرمانی رۆمانی قەگێرایە، تاکو گەهشتە شەری داعش قەگێر "ئازەر" شیوازی برینداربوونا خۆ وشەهیدبوونا قەهرمانی رۆمانی "سیندین" قەگێریت. ژبلی قەگێرانا وینێ شەرقانین ژن و ویرەکیا وان دشراندا.

10- کەیسە سەرەکی دقێ رۆمانی دا دوو بابەتین سەرەکی بوون: یا ئیکی کەیسە نەتەوێکا کورد، چونکی پارچەک ژ رۆمانی یا تەرخانکریبوو بۆ سالیان چلان و شورەشین کوردی لدژی حکومەتین لدویف ئیک هاتی یین عێراقی و ئەو سەتەمال قی مللەتی کری. دوو: کەیسە مروقاییەتی و پاراستنا موزایک و هەمەرەنگیا پیکفە ژبانی ل کوردستانی، چونکی کوردستان وەلاتەکی فرە ئاین و تەنەوێکە و پاراستنا وێ ئەرکە ل سەر مللین حکومەت و حزبین دەستەلاتدار.

ژیدەر:

أ- قورناتا پیروژ:

ب- ژیدەر ب زمانئ كوردئ:

1- دوسكى، محمەد ئەمین ، 2008، فەرھنگا سپیریژ، چاپا ئیكئ، چاپخانا حجی هاشم، ههوالیر.

ج - ژیدەر ب زمانئ عەرەبئ:

1. ابن الكثیر، ابو فیداء اسماعیل بن كثیر القرشي الدمشقي، قاموس ابن الكثیر، الجزء الاول، د.ت، ملتقى اهل الحديث، دار احیاء الكتب.

2. ابو عفیفة، طلال عبدالجبار، 2018، قانون العقوبات- القسم الخاص- الجرائم الواقعة على امن الدولة خارجيا وداخليا، الاردن، دار الثقافة والنشر.

3. الالباني، الشيخ محمد ناصر الدين، صحيح ابي داود، 2002 ، الجزء 3، ط1، مؤسسة غراس للنشر، كويت.

4. الامارة، اسعد، 2003، نظرية اللاعنف عن الامام الشيرازي (دراسة مقارنة)، مركز شيراز للدراسات والبحوث، بيروت، دار العلوم للتحقيق والطباعة.

5. بحر العلوم، حسن السيد عز الدين، 2004، مجتمع اللاعنف (دراسة في واقع الامة الاسلامية)، الكويت، مؤسسة رفيع حسين معرفي للثقافة والحرية.

6. الترافي، محمد مهدي ، 1963، جامع السعادات، ط1، الجزء 1، النجف.

7. الجبوري، سعيد صالح، 2010 ، الجرائم الارهابية في القانون الجنائي (دراسة مقارنة في الاحكام الموضوعية)، بيروت، المؤسسة المدنية للكتاب.

8. الحربي، مطيع الله دخيل الله الصرهيد، 2013، حقيقة الارهاب والمفاهيم والجذور، جامعة الامام محمد بن سعود الاسلامية، مؤتمر العالمي عن موقف الاسلام من الارهاب، انترنت:

<https://old.shamela.ws/rep.php/book> ب تاريخ: 2024/8/12.

9. حريز، عبدالناصر، د.ت، النظام السياسي الاسرائيلي - دراسة مقارنة، الموسوعة السياسية العالمية، بيروت، دار الجليل.

10. حلمي، نبيل، الارهاب الدولي وفقا لقواعد القانون الدولي العام، 1988، القاهرة، دار النهضة العربية.

11. ديارة، مصطفى مصباح ، الارهاب: مفهومه واهم جرائمه في القانون الدولي الجنائي، 1990، بنغازي، ليبيا، منشورات جامعة قاريوس.

12. ذكرى غزو العراق: كيف اطلقت الحرب شرارة الارهاب وادت الى ظهور داعش، BBC، 22/اذار، 2023.
13. رابطة العالم الاسلامي، المجمع الفقهي الاسلامي بمكة المكرمة في دورته العشرين، الاصدار الثالث، مكة، 2010.
14. شكري، محمد عزيز، 1991، الارهاب الدولي، لبنان، دار العلم للملايين.
15. الشيرازي، مكارم ناصر، 1365، الامثل في تفسير كتاب الله المنزل، ط1، طهران، مؤسسة مطالعات وتفيضات فرهنگي.
16. عبدالهادي، عبدالعزيز مخيمر، 1986، الارهاب الدولي - دراسة في الاتفاقيات الدولية والقرارات الصادرة عن المنظمات الدولية، مصر، دار النهضة العربية.
17. عجم، رجاء مكي وسامي، اشكالية العنف: العنف المشروع والعنف المدان، 2008، المؤسسة بيروت، الجامعية للدراسات والنشر.
18. عز الدين، احمد جلال، 1986، الارهاب والعنف السياسي، القاهرة، دار الحرية.
19. عز الدين، احمد جلال، 1986، الارهاب والعنف السياسي، بغداد دار الحرية.
20. العساف، محمد صالح، 1995، المدخل الى البحوث في العلوم السلوكية، الرياض، العبيكان للطباعة والنشر.
21. عطاء الله، امام حسانين خليل، 2004، الارهاب والبنيان القانوني للجريمة (دراسة مقارنة)، دار الاسكندرية، المطبوعات الجامعية.
22. العمري، اكرم ضياء، د.ت، عصر الخلافة الراشدة، السعودية، مكتبة العبيكان.
23. العميري، محمد عبدالله، 2004، موقف الاسلام من الارهاب، جامعة نايف للعلوم الامنية، الرياض، مركز الدراسات والبحوث.
24. عوض، محمد محي الدين، 7-8 سبتمبر 1998، تعريف الارهاب وتشريعات مكافحة الارهاب في الوطن العربي، الرياض، الندوة العلمية الخمسون.
25. الفيروز اباد، محمد يعقوب، 1998، ط6، قاموس المحيط، بيروت، مؤسسة الرسالة.
26. المالكي، ابي بكر بن العربي (الامام القاضي)، العواصم من القواصم، 1412، ط6، القاهرة، مركز السنة للبحث العلمي.
27. مكتبة الامم المتحدة المعني بالمخدرات والجريمة، الاطار القانوني الدولي لمكافحة الارهاب الكيميائي والبايولوجي والاشعاع النووي النمطية، فيينا، 2017.

28. منتصرة، حمودة، الارهاب الدولي جوانبه القانونية ووسائل مكافحته في القانون الدولي العام والفقهاء الاسلامي، 2006، الاسكندرية، دار الجامعة الجديدة.

29. مندلاوي، محمد محمود، 2009، الارهاب عبر التاريخ، بيروت، دار ومكتبة الهدال.

30. <https://www.bbc.com/arabic/inthepress-65034667>

نامين نهكاديمي:

1. الشهباني، خميس جمعة، التنظيمات الارهابية في ضوء القانون القطري لمكافحة الارهاب (دراسة مقارنة)، 2008، كلية القانون، رسالة ماجستير، جامعة قطر، غير منشور.

2. ظاهر، هيفاء احمد، 1998، العنف السياسي في الوطن العربي، رسالة ماجستير، جامعة بغداد، كلية العلوم السياسية.

3. كاطع غسان صبري، 2011، الجهود العربية لمكافحة جريمة الارهاب، رسالة ماجستير، جامعة جدار، الاردن.

كوفارين نهكاديمي:

1. احمد، سامي شهاب، دلالة عنوان رواية (سابع ايام الخلق) قراءة في سيميائية الثقافة، (2016)، مجلة جامعة كركوك لدراسات الانسانية، كركوك، المجلد 11، العدد 2.

2. دغيش، احمد، 2017، جرائم الارهاب والمخدرات في التشريع الجنائي المعاصر، مجلة دائرة البحوث والدراسات القانونية والسياسية، جانفي، الجزائر، مخبر المؤسسات الدستورية والنظم السياسية، العدد الاول.

3. رحمان، منصور، 2009، الجريمة المنظمة وازمة حقوق الانسان، الجزائر، جامعة سكيكدة، مجلة الاحياء، العدد 13.

4. علي مازية حاج، 2017، جمالية الموت في روايات غسان كنفاني، مجلة قراءات، العدد العاشر، الجزائر، جامعة بسكرة.

5. نجيب، محمد رمضان، 2019، العوامل الاقتصادية والاجتماعية واثرها على معدلات التطرف والارهاب (دراسة ميدانية)، جامعة طنطا، المجلة العلمية بكلية الاداب، المجلد 2020، العدد 38.

6. نورالدين، كولدان عدنان، محمود عبدالرحمن محمد، سيميائية الصورة السردية وبناء الشخصية في رواية عرس الزين، (2024)، مجلة جامعة كركوك لدراسات الانسانية، كركوك، الجزء الاول، المجلد 19، العدد 2.

